

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра туризму, бізнесу і психології

Кваліфікаційна робота

на тему: «Туристсько-рекреаційний потенціал Житомирської області»

Допущено до захисту

« ____ » _____ 2023 року

Завідувач кафедри психології і
туризму
доктор психологічних наук,
професор Бондаренко О.Ф.

здобувача вищої освіти групи Т 01-22
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми
Туризмознавство
за спеціальністю 242 Туризм
Шаповалова А.О

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Лебедева І.М.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	7
1.1. Сутність поняття, компонентний склад та методи дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону	7
1.2. Конку rentні переваги стратегії розвитку туристсько-рекреаційного потенціалу регіону	16
1.3. Світовий та вітчизняний досвід розвитку туристського потенціалу регіону	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	35
2.1. Природні ресурси Житомирського регіону як чинник його туристичної привабливості	35
2.2. Історико-культурна спадщина Житомирщини як туристичний ресурс ...	45
2.3. Оцінка інфраструктурної компоненти та туристичного іміджу Житомирського регіону	51
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	61
3.1. Аналіз розвитку туризму на Житомирщині	61
3.2. Стратегічні напрями та шляхи розвитку туризму на Житомирщині	66
3.3. Соціально-економічний ефект запропонованих заходів	73
ВИСНОВКИ	78
РЕЗЮМЕ	84
RESUME	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток суспільства характеризується розширенням контактів між державами, регіонами, людьми, що весь час підсилюється завдяки досягненням науково-технічного прогресу, тобто відбувається глобалізація світових процесів. Одним із проявів тенденції до глобалізації є посилення значення туризму, особливо міжнародного.

Туризм не лише суттєво впливає на економіку окремих країн, на рівень життя місцевого населення, але є чинником важливих змін у суспільній свідомості людства. Контакти між представниками різних культурних спільнот, в основі яких знаходиться прагнення налагодити взаємовигідну співпрацю, ведуть до зменшення напруги між народами на сучасному етапі [50].

Для ефективного розвитку туристичної галузі, особливо під час війни з Російською Федерацією та повоєнного періоду, необхідне детальне вивчення туристсько-рекреаційного потенціалу кожного регіону нашої країни, зокрема Житомирської області.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону є важливим ресурсом для розвитку туризму і стимулювання економічного зростання. Житомирська область розташована в центральній частині України, має значний потенціал для розвитку туристичної індустрії. Багатство природних ресурсів, історична спадщина та культурні пам'ятки створюють передумови для привабливості області для відпочинку та туризму.

Постановка проблеми та ступінь розробленості теми.

Проблематиці дослідження складу туристично-рекреаційного потенціалу регіону взагалі, і Житомирського, зокрема, приділяли увагу у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема О.С.Андрієць, А.В.Бакурова, О.О.Бейдик, В.І.Биркович, І.А.Букреев, Н.Г.Виговська, А.Гайдук, І.В.Давиденко, В.Ф.Кифяк, М.В.Копач, М.Ю.Костриця, О.О.Любіцева, Н.П.Мешко, В.Шиманська, В.Г.Щабельська та інші.

Водночас, на сьогоднішній день дослідження проблематики туристсько-рекреаційного потенціалу Житомирської області є актуальною проблемою. Незважаючи на наявні природні та культурні ресурси, регіон потребує комплексного дослідження, що дозволить ідентифікувати його сильні та слабкі сторони, а також визначити шляхи покращення туристичного потенціалу. Дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу Житомирської області мало проводилося, тому важливо розкрити цю проблему та запропонувати конкретні рекомендації для розвитку туризму в регіоні.

Мета дослідження полягає у вивченні, аналізі та оцінці туристсько-рекреаційного потенціалу Житомирської області для визначення його конкурентних переваг, проблем використання та перспектив розвитку. Для досягнення цієї мети передбачається вирішення таких **завдань**:

- визначити сутність поняття, компонентний склад та методи дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- описати конкурентні переваги стратегії розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- проаналізувати світовий та вітчизняний досвід розвитку туристського потенціалу регіону;
- дослідити природні ресурси Житомирського регіону як чинник його туристичної привабливості;
- розглянути історико-культурну спадщину Житомирщини як туристичний ресурс;
- провести оцінку інфраструктурної компоненти та туристичного іміджу Житомирського регіону;
- здійснити аналіз стану розвитку туризму на Житомирщині;
- описати стратегічні напрями та шляхи розвитку туризму на Житомирщині;
- показати соціально-економічний ефект запропонованих заходів.

Об'єкт дослідження: туристсько-рекреаційний потенціал Житомирської області.

Предмет дослідження: специфіка, аналіз та оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу Житомирської області, його аналіз та перспективи розвитку.

Методи дослідження

Під час дослідження були використані такі наукові методи:

Аналітичний метод: для аналізу та синтезу наявних даних, статистичних даних, нормативно-правових документів, звітів туристичних організацій та інших джерел інформації.

Експертний метод: для отримання думки та експертного оцінювання від фахівців з туризму, представників туристичних організацій та органів влади, що мають досвід у галузі розвитку туризму.

Статистичний метод: для збору, аналізу та інтерпретації статистичних даних про туристичний потік, кількість туристичних об'єктів, розподіл туристичних ресурсів тощо.

Соціологічні методи: для проведення опитувань, анкетувань туристів та мешканців регіону з метою вивчення їхніх потреб, вподобань, сприйняття і оцінки туристичного потенціалу.

Системний аналіз: для розгляду різних компонентів туристично-рекреаційного потенціалу взаємозв'язку між ними та оцінки впливу зовнішніх факторів на розвиток туризму.

Метод SWOT-аналізу: для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз розвитку туристичного потенціалу Житомирської області.

Інформаційна основа дослідження включає наукові джерела, статистичні дані, нормативно-правові документи, дані соціологічних опитувань та інші матеріали, що були використані під час написання роботи.

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні та практичне значення одержаних результатів.

Під час проведення дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу Житомирщини було здійснено аналіз та оцінка компонентів потенціалу, вивчені

його сильні та слабкі сторони, а також виявлені можливості та загрози, які впливають на розвиток туризму в регіоні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у формулюванні практичних рекомендацій, що сприятимуть покращенню розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Житомирської області. Результати дослідження можуть бути використані органами влади, туристичними організаціями, підприємствами туристичної галузі та іншими зацікавленими сторонами для розроблення та реалізації стратегій та програм розвитку туризму на Житомирщині.

Отримані результати також можуть бути використані як основа для подальших наукових досліджень та розвитку туристичної галузі регіону. Зокрема, їх можна використовувати при розробленні нових проектів туристичної інфраструктури, плануванні рекламних та маркетингових кампаній, формуванні туристичного образу регіону та підвищенні конкурентоспроможності Житомирської області як туристичного напрямку.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, резюме та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 96 сторінок, робота містить таблиці, рисунки. Список джерел складається з 94 джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1. Сутність поняття, компонентний склад та методи дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону

Розвиток туризму тісно пов'язаний зі змінами пріоритетів у рекреаційних потребах та способах їх задоволення, а також з відповідною організацією території. Він має вплив на розвиток інших галузей економіки і сприяє поліпшенню інфраструктури регіонів країни. Туризм є масовим явищем, і правильний аналіз рекреаційних туристичних ресурсів, зокрема природно-рекреаційних, допомагає розробляти раціональну політику та здійснювати цілеспрямовані дії в галузі туризму. Регіональний аспект є важливим, оскільки розвиток туристичної діяльності залежить від соціокультурних, економічних і природних умов на певній території. Важливо, щоб розвиток туристичної індустрії позитивно впливав на стан навколишнього середовища і не призводив до негативних впливів на культурну спадщину регіону.

Рекреаційні туристичні ресурси можна поділити на дві великі групи: безпосередні та непрямі. Безпосередні ресурси включають природні та історико-культурні об'єкти, які використовуються самими туристами та відпочиваючими. Непрямі ресурси включають соціально-економічні елементи, які залучаються для освоєння та використання безпосередніх туристичних ресурсів.

Природні рекреаційні ресурси охоплюють природно-територіальні комплекси, їх складові та властивості, такі як привабливість, контрастність і чергування ландшафтів, екзотичність, унікальність, розміри та форми об'єктів, можливість їх огляду. Згідно з А.А. Мінцем, природні умови - це "елементи природи, які не безпосередньо беруть участь у матеріальній та виробничій діяльності, але є суттєвими для життя і діяльності людського суспільства на даному рівні розвитку продуктивних сил" [60].

Таким чином, дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу регіону та його складових вимагає глибокого аналізу та використання різних методів. Розуміння сутності цих понять, їх компонентного складу та використання відповідних методів дослідження є важливим для розробки ефективної політики та стратегій розвитку рекреаційного туризму в регіонах.

У сучасних умовах, коли ринок характеризується нестабільністю цілей, змінами в попиті та пропозиції, цінами на товари та фактори виробництва, а також змінами в конкурентному середовищі та іншими економічними факторами, важливо оцінювати поточні і перспективні можливості, тобто потенціал.

Потенціал включає в себе різні функції, а саме:

- він відображає минуле, тобто сукупність властивостей, які система набула протягом свого становлення, і таких, що забезпечують її функціонування та розвиток, у цьому контексті поняття "потенціал" подібне до "ресурсу";

- він характеризує рівень практичного використання наявних можливостей, що дозволяє розрізняти реалізовані та нереалізовані можливості, у цій функції поняття "потенціал" частково співпадає з "резервом";

- він орієнтований на майбутній розвиток, як єдність стійких і змінних станів.

Рівень туристичного потенціалу визначається взаємодією трьох станів – природно-ресурсного, історико-культурного, соціально-економічного. Це відрізняє його від понять "ресурс" і "резерв", які здаються схожими на перший погляд [79].

У дослідженні сукупного туристичного потенціалу регіону важливо розглядати його як систему. В структурному плані, туристичний потенціал регіону складається з різних взаємопов'язаних і взаємодіючих потенціалів: природно-ресурсного, історико-культурного, соціально-економічного.

Природно-ресурсний потенціал включає здатність природних систем регіону виробляти продукцію або забезпечувати корисну роботу в туристичній сфері.

Історико-культурний потенціал відображає можливості розвитку туризму, пов'язані з історичними та культурними цінностями регіону.

Соціально-економічний потенціал відображає здатність регіону відтворювати туристичний продукт на регіональному рівні.

Ці потенціали взаємодіють між собою, утворюючи загальний рівень туристичного потенціалу регіону.

Методика оцінки туристично-рекреаційного потенціалу базується на декількох аспектах. По-перше, проводиться оцінка потенційної ємності та пропускної здатності туристично-рекреаційних об'єктів. Далі, здійснюється експертна оцінка якості цих об'єктів в грошовому виразі, а також аналіз кількісних показників, які відображають фактичну кількість туристів, що використовують туристичні послуги [8].

У зв'язку з конкурентним характером сучасної економіки, аналізуючи стратегічний потенціал туристично-рекреаційної сфери регіону, важливо розглядати його як конкурентоспроможний соціально-економічний потенціал.

Туристично-рекреаційні ресурси класифікуються за декількома критеріями. По-перше, за їх складом, враховуючи фактори та елементи, а також їх функціональну придатність. По-друге, за оціночними параметрами якості, такими як придатність, комфортність, естетична привабливість та значимість. І, нарешті, за іншими характеристиками, що не пов'язані з оцінками.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону включає два аспекти. З одного боку, це рівень відновлення та розвитку життєвих сил людини та суспільства в цілому (соціальний ефект). З іншого боку, це сучасний стан туристично-рекреаційної сфери та можливості для майбутнього розвитку (економічний ефект). Тому важливо оцінювати передумови та фактори, що визначають розвиток туристично-рекреаційного комплексу.

Перед проведенням оцінки наявного туристично-рекреаційного потенціалу даних зон, необхідно визначити основні фактори, які впливають на розвиток туризму та рекреації. Після аналізу робіт багатьох дослідників даної галузі можна зробити висновок, що всю сукупність умов і факторів розвитку туристично-рекреаційного комплексу можна розділити на три великі групи [77]:

- 1) туристично-рекреаційні ресурси;
- 2) туристично-рекреаційні потреби;
- 3) економічні можливості суспільства або певного регіону.

Туристично-рекреаційні ресурси є закономірним поєднанням природних, соціально-економічних та культурних компонентів, які виступають передумовами для задоволення туристично-рекреаційних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізується на туристично-рекреаційному обслуговуванні населення.

Туристично-рекреаційні ресурси це: природні рекреаційні ресурси, культурно-історичні ресурси, соціальні умови та ресурси, економічні умови та ресурси.

З погляду економіки, природні ресурси є складовою частиною та силами природи, які можуть бути використані у виробничій та соціальній сферах для задоволення потреб людини. Вони мають різноманітні характеристики, такі як клімат, географічне положення, геологічна будова, рельєф, поверхневі і підземні води, ґрунт, біота, а також поширеність місцевих природних феноменів, які можуть бути несприятливими або небезпечними. Вплив природних умов на рекреаційну діяльність є змінним і в будь-якій конкретній ситуації може прискорювати або затримувати темпи розвитку рекреації.

Природні ресурси можна поділити на туристичні природні ресурси і природно-антропогенні ресурси. Туристичні природні ресурси включають фізичні об'єкти та явища неживої природи, які використовуються у рекреаційних цілях. Ці ресурси поділяються на геологічні, пов'язані з будовою земної кори; геоморфологічні, які визначають рельєф; кліматичні та

гідрологічні. Крім того, до природних ресурсів відносяться біологічні ресурси, такі як ґрунти, рослинний світ та тваринний світ, які мають цінні туристично-рекреаційні властивості. Також виділяють комплексні ресурси, такі як ландшафтні та екологічні ресурси.

Природно-антропогенні ресурси включають об'єкти, створені руками людини, які мають значення для рекреації. Це можуть бути ботанічні сади, зоопарки та пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо.

Отже, природні умови і ресурси на певній території складають важливу частину туристсько-рекреаційного потенціалу і впливають на формування рекреаційної діяльності та спеціалізацію конкретного регіону. Природні ресурси можуть виконувати різні функції під час рекреаційної діяльності, включаючи естетичну (пейзажі, різноманітні екскурсійні об'єкти) та ресурсну функції, які можуть бути використані безпосередньо або через витрати під час рекреаційного відпочинку.

Туризм має особливе значення серед галузей, які активно використовують природні ресурси [5].

Споживання туристичних ресурсів відбувається на місці їх розташування, тому населення мігрує до місць з хорошими природними умовами, і регіон повинен здійснювати політику, спрямовану на привернення туристичного інтересу.

Туризм успішно поєднується з іншими формами природокористування, такими як рибальство (аквапарки) та охорона природи (національні парки), сприяючи їхньому розвитку.

Фактори, що впливають на управління природно-рекреаційними ресурсами для досягнення сталого розвитку туризму, включають:

- 1) Постійно важливі фактори, такі як природні ресурси (багатство та різноманітність територій), культурно-історичні ресурси (пам'ятки, високий рівень культури).

- 2) Фактори, що змінюють своє значення, такі як політичні фактори (ситуація у країні, що безпосередньо впливає на розвиток регіону), соціально-

демографічні фактори (вік, зайнятість, наявність самотніх людей, бездітних пар, пенсійний вік), фінансово-економічні фактори (економічна ситуація у країні, фінансова стабільність, рівень доходів населення), матеріально-технічні фактори (стан і можливості туристичної індустрії).

У розвитку туризму на основі природно-рекреаційного потенціалу є переваги і недоліки. Серед позитивних аспектів можна виділити:

- збільшення грошового потоку в регіоні, що приймає туристів;
- зростання валового національного продукту;
- створення нових робочих місць;
- реформування структури відпочинку та поліпшення туристичної інфраструктури, що позитивно впливає на інші галузі економіки;
- залучення капіталу, включаючи іноземний;

Однак існують й негативні аспекти:

- зростання цін в регіоні, що негативно сприймається населенням;
- підвищення вартості земельних ресурсів;
- екологічні та соціальні проблеми.

Регіональна політика повинна спрямовуватись на привертання туристів до природно-рекреаційних ресурсів. Для цього необхідно розвивати туристичну інфраструктуру в зоні відпочинку, активно просувати продукт на ринку, залучати кваліфікованих працівників, стимулювати конкуренцію на туристичному ринку та розробляти програми для залучення туристів і поліпшення туристичної зони. Це допоможе збільшити інтерес населення та забезпечити стабільний розвиток туризму [25].

Природні рекреаційні ресурси охоплюють компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які мають сприятливі властивості для рекреаційної діяльності і служать або можуть служити матеріальною основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму та розвитку людини.

Природно-рекреаційні ресурси можна поділити на наступні категорії: кліматичні, флоро-фауністичні, бальнеологічні та ландшафтні.

Другою групою туристсько-рекреаційних ресурсів є культурно-історичні, які охоплюють історичні, археологічні, архітектурні та етнографічні об'єкти та заклади культури, такі як пам'ятки історії, археології, архітектури, фольклор, центри прикладного мистецтва, музеї, виставки, театри тощо. Основними характеристиками культурно-історичних ресурсів є їх цінність, привабливість та пізнавальний потенціал.

Соціальні умови та ресурси включають соціальні елементи, які можуть бути використані для рекреаційних цілей, таких як оздоровлення, відпочинок та особистісний розвиток.

Економічні умови та ресурси відносяться до економічних елементів, які використовуються для забезпечення реалізації туристично-рекреаційних цілей. Основними економічними факторами, що задовольняють туристично-рекреаційні потреби, є доступність транспорту, наявність туристично-рекреаційних підприємств, трудових ресурсів, розвиненість соціальної інфраструктури, виробництва, що безпосередньо або опосередковано сприяє розвитку туристично-рекреаційного комплексу в регіоні, а також економіко-географічне положення та інші фактори [10].

Розвиток туристично-рекреаційної сфери області значно залежить від природних рекреаційних та культурно-історичних ресурсів.

Для всебічного дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону вченні — туризмознавці запропонували відповідний науковий інструментарій.

Так, Н.Ф. Алексеева пропонує оцінювати туристичний потенціал за допомогою інтегрального методу, шляхом оцінки різних складових, таких як інфраструктура, інформаційна підтримка, інтелектуальний потенціал, культурно-історичні ресурси тощо. Такий підхід правильний, але потрібне додаткове обґрунтування використаних вихідних даних. Наприклад, презентування інформаційної складової як кількості домашніх телефонів та радіоточок на 1000 осіб населення регіону є надто спрощеним. Інформатизація

потенційних рекреантів та ефективність промоційних заходів також повинні враховуватися при оцінці туристичного потенціалу [2].

В.В. Глянський, Л.В. Сергія та І.В. Щербак пропонують оцінювати рівень розвитку рекреаційної сфери в регіоні шляхом аналізу ресурсної забезпеченості та інтенсивності розвитку рекреаційної сфери. Цей підхід конструктивний, але не враховує активності ключових груп стейкхолдерів, що визначають розвиток рекреаційно-туристичного потенціалу.

Аналіз різних підходів до оцінки потенціалу дозволяє зробити деякі висновки. Кожен метод має свої переваги та недоліки та може бути застосований для оцінки потенціалу в певних умовах. Водночас більшість досліджень з цього питання мають фрагментарний характер та зосереджуються на окремих компонентах потенціалу, переважно на ресурсах [23].

Низка фахівців вказує, що для оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу слід використовувати системний підхід. Однак, існує проблема недостатнього інформаційного забезпечення, що ускладнює оцінку окремих показників і складових потенціалу.

Отже, основні ключові ознаки методики оцінки рівня розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу включають:

1) Використання ресурсного підходу, оцінка різних ресурсів, які мають відношення до рекреаційного потенціалу і забезпечують оптимальне функціонування рекреаційної сфери в регіоні.

2) Оцінка характеру та змісту інформації, яка надходить до потенційних рекреантів про регіон, включаючи оцінку іміджу регіону та інформаційного забезпечення промоції регіону.

3) Оцінка діяльності ключових стейкхолдерів, які визначають розвиток рекреаційно-туристичного потенціалу.

4) Оцінка конкурентних переваг регіону порівняно з іншими регіонами з точки зору рекреаційного та туристичного потенціалу [42].

Оцінка природно-рекреаційних ресурсів є необхідною для економічного зонування рекреаційних територій і складається з декількох етапів. На першому

етапі проводиться інвентаризація та аналіз всіх рекреаційних ресурсів території, включаючи природні та соціальні явища і об'єкти, їх просторовий розподіл, якісні та кількісні характеристики. Другий етап передбачає якісну оцінку цих ресурсів, яка є передумовою для їх економічної оцінки.

Оцінка природних туристичних ресурсів рекреаційних зон базується на бальній системі, використовуючи кількісні характеристики. Метод оцінки, запропонований А. Гайдуком, використовується для першого блоку "природних туристичних ресурсів", який включає кліматичні умови, бальнеологічні, лісові, водні ресурси та природно-заповідний фонд. Другий блок охоплює культурно-історичні ресурси. Кожен вид ресурсів оцінюється за допомогою критеріїв та методу. Рекреаційні зони отримують максимальну кількість балів відповідно до своїх переваг у певному виді ресурсів. Наприклад, бальнеоресурси оцінюються за 40-бальною шкалою, більше балів присвоюється рекреаційній зоні з найбільшою кількістю свердловин мінеральних вод, а інші зони отримують бали відповідно кількості свердловин.

Таким чином, оцінка природних рекреаційних ресурсів дозволяє зробити об'єктивну оцінку та зонування рекреаційних територій, що сприятиме покращенню економічного становища окремих зон та державі в цілому.

Кліматичні умови визначають загальну придатність території для відпочинку та спорту, і вони характеризуються такими факторами, як температура, зволоження, опади, вітер, кількість сонячних днів, а для зимових видів рекреації - наявність снігу. Найсприятливішими для зимових видів відпочинку є гірські райони, де сніг лежить 5-6 місяців на рік, і його товщина становить 10-35 см. Це створює умови для розвитку центрів зимового відпочинку і спорту.

Економічна оцінка природно-рекреаційних ресурсів включає два етапи. Перший етап - це інвентаризація та аналіз всіх рекреаційних ресурсів території, включаючи природні та соціальні явища і об'єкти, їх розподіл і характеристики. Другий етап - якісна оцінка цих ресурсів, яка є важливою передумовою для їх економічної оцінки. Якісна оцінка здійснюється у вигляді балів з

використанням кількісних параметрів. Запропонована методика бальної оцінки дозволяє оцінити потенціал кожної рекреаційної зони.

Отже, рекреаційно-туристичний потенціал регіону можна охарактеризувати як сукупність природних, історико-культурних об'єктів та явищ, а також соціально-економічних і технологічних передумов для організації туристичної діяльності на певній території.

1.2. Конкурентні переваги стратегії розвитку туристсько-рекреаційного потенціалу регіону

Основні показники підвищення конкурентоспроможності туристичного регіону включають туристичний потенціал та туристичну інфраструктуру. Складовими елементами привабливості туристичного регіону є природні туристичні ресурси, ресурси антропогенного походження, матеріально-технічна база туризму та інвестиційне забезпечення.

Конкурентні переваги міжнародного туристичного регіону визначаються його здатністю протистояти конкурентам та перевершувати їх за іншими факторами протягом досліджуваного періоду часу. Ці переваги формуються за рахунок внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на конкурентоспроможність туристичного регіону [37].

Розвиток сучасної економіки сприяє розширенню просторових і часових параметрів туристичного бізнесу через створення нових інформаційних туристичних продуктів. З'являється новий сектор економіки - віртуальний, де туристичні компанії та споживачі туристичних послуг взаємодіють через Інтернет.

Аналіз різних теоретичних підходів до визначення поняття "туристичний регіон" показує, що його сутність розглядається у декількох дефініціях. Це може бути територія з об'єктами туристичного інтересу, мережа споруд і послуг для туристичного дозвілля, група країн зі спільними умовами розвитку або

територія, де використовуються та реалізуються туристичні ресурси з урахуванням специфіки конкретного регіону [25].

Туристичний регіон можна розглядати як систему, де відбуваються процеси виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг. Стратегічне управління у такому регіоні спрямоване на розвиток туристичного бізнесу як важливого сектора національної і регіональної економіки. Вибір стратегії в конкретних регіонах повинен здійснюватися на основі різних параметрів, таких як туристичні ресурси, туристична інфраструктура, стан природного середовища, рівень соціально-економічного розвитку територій і т.д.

Стратегія туристичного розвитку регіону є механізмом взаємодії державних, територіальних та галузевих інтересів і планів. Ця стратегія має ґрунтуватися на концепції сталого гармонійного розвитку. Сталий розвиток територій передбачає соціально-економічні зміни в міських і сільських поселеннях з метою формування їхнього туристичного потенціалу і створення сприятливого життєвого середовища для сучасного покоління та майбутніх поколінь. Це досягається шляхом раціонального використання природних ресурсів та збереження культурної та історичної спадщини.

Вибір стратегії туристичного розвитку регіону повинен враховувати масштаби об'єкту і його потенціал для інновацій та інвестицій. Процес розробки стратегії повинен включати підготовчий етап, в якому громадськість має брати участь: визначення місії регіону, що стимулює активну роботу щодо його розвитку; спільне планування майбутнього регіону; залучення громадських організацій, локальних громад, груп інтересів та інших учасників регіону до висловлення своїх думок та спільної діяльності для розвитку регіону. Важливо визначити конкурентні переваги регіону та основні фактори, що впливають на успішність обраної стратегії розвитку [60].

При розробці стратегії розвитку туристичного регіону, який є пріоритетним для розвитку туризму, важливо вивчити досвід інших зарубіжних регіонів. Методичний підхід, який можна використовувати для визначення конкурентних переваг туристичного регіону, ґрунтується на концепції

конкурентних переваг, запропонованої М. Портером. Ця концепція базується на динамічному взаємозв'язку чотирьох показників, які утворюють "ромб конкурентоспроможності". У контексті зростаючої євроінтеграції України важливо визначити основні імперативи, що впливають на конкурентоспроможність туристичного регіону [68].

Конкурентоспроможність туристичного регіону визначається через розгляд регіону як самостійного економічного суб'єкта в конкурентних відносинах, що є необхідною складовою загальної стратегії соціально-економічного розвитку території. Основою конкурентоспроможності туристичного регіону може бути його висока конкурентоспроможність на національному та міжнародному рівнях.

Державні органи, що відповідають за регулювання туризму, виконують функції розробки та реалізації державної туристичної політики. Головне завдання цієї політики полягає у створенні єдиного туристичного простору, що забезпечує економічні умови для розвитку туристичного бізнесу. Розвиток національної туристичної індустрії ґрунтується на програмах розвитку територій, які спрямовані на здійснення необхідних змін у туристичній сфері, поліпшення зовнішньоекономічних зв'язків, розробку інвестиційних програм та сприяння міжнародному співробітництву у сфері економічної інтеграції.

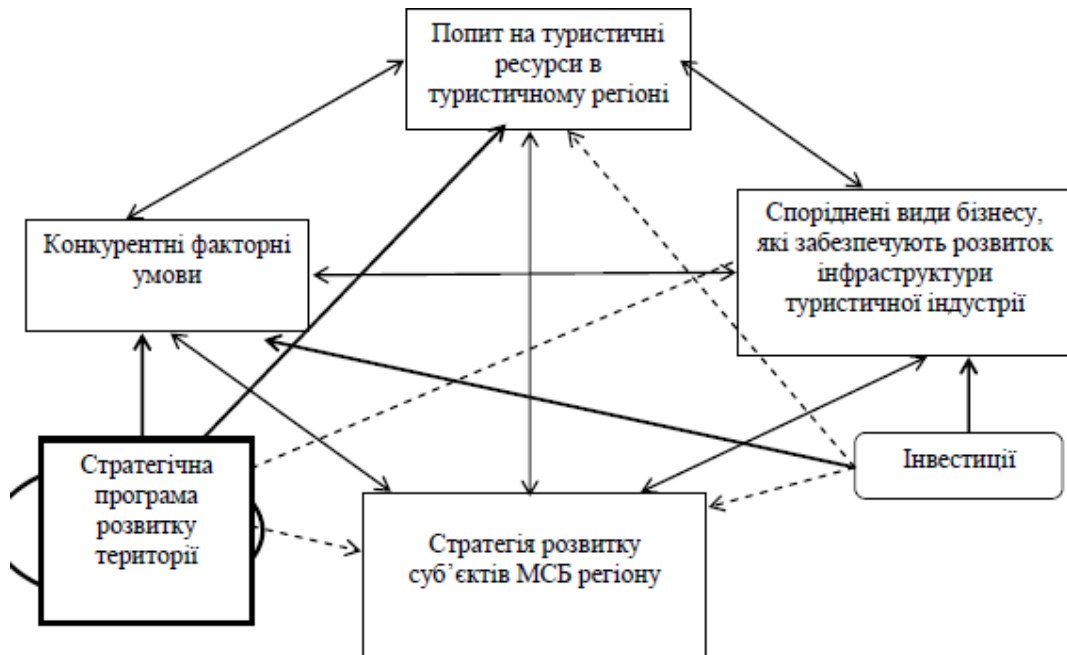

Рис. 1.1. Імперативи конкурентної переваги туристичного регіону

Джерело: [68]

Проте, управління туристичним бізнесом в Україні залишається обмеженим через об'єктивні та суб'єктивні проблеми та труднощі, які впливають на дії державних органів щодо реалізації визначених завдань. Підприємницький рівень правил здійснення туристичної діяльності визначається внутрішньо в межах окремих підприємств та враховує загальні фактори, такі як стратегія просування послуг на ринку, якість надання послуг та рівень професіоналізму.

Склад та повноваження інституціональних структур туристичної діяльності на підприємницькому рівні визначаються місцем управлінських функцій, пов'язаних з організаційною структурою управління професійними суб'єктами туристичного ринку, а також обсягом повноважень відповідних фахівців, які приймають управлінські рішення.

Згідно з концепцією конкурентного ромба, імперативи, що входять до конкурентного середовища, мають загальний характер. Застосовуючи концепцію національної економіки М. Портера до туристичного регіону, можна виділити джерела та фактори конкурентоспроможності:

- факторні умови;
- попит на туристичні ресурси у туристичному регіоні;
- споріднені галузі, що підтримують туристичну індустрію;
- стратегія фірм, їх структура та конкурентоспроможність туристичного регіону [68].

Першим детермінантом формування конкурентних переваг у туристичному регіоні є факторні умови, які включають:

- розвинуту туристичну інфраструктуру;
- капітал з урахуванням особливостей фінансування туристичної індустрії в регіоні;

- природні ресурси, включаючи географічне розташування туристичного регіону та його кліматичні умови;

- людські ресурси з різними кваліфікаційними та професійними характеристиками;

- науково-інформаційний потенціал, який включає знання, накопичені в регіоні, пов'язані зі створенням та наданням туристичних послуг.

Якщо розглядати основні фактори з точки зору конкурентоспроможності, варто відмітити, що отримання конкурентної переваги залежить не лише від наявності або запасу цих факторів, але й від швидкості їх створення, ефективного використання та механізму вдосконалення.

Виділяються базові та індивідуальні, загальні та спеціалізовані туристичні факторні умови. У контексті туризму конкурентоспроможність туристичного регіону першочергово визначається базовими факторами, до яких відносяться природні туристичні ресурси. Однак, конкурентоспроможність туристичного регіону, заснована лише на природних туристичних ресурсах, є нестійкою, оскільки завжди існує ризик появи конкурентів на туристичному ринку з аналогічними або навіть кращими та більш доступними туристичними ресурсами [53].

Для забезпечення стійкої туристичної конкурентоспроможності регіон повинен на основі базових факторів створити переваги, які для інших регіонів

були б важкими для відтворення або витратними. До таких переваг належать сучасна туристична інфраструктура та висококваліфікована робоча сила, які відповідають потребам споживачів послуг та задачам розвитку туристичної індустрії регіону. В цьому контексті індивідуальні специфічні переваги повинні грати вирішальну роль, оскільки вони можуть бути притаманні лише конкретному географічному регіону, і стратегія розвитку регіону повинна базуватися на пошуку таких індивідуальних переваг та їх розвитку за допомогою проектного підходу [70].

Недолік базових чинників може бути розглянутий як сильна сторона, якщо враховувати добре продуману стратегію розвитку. Це може стимулювати створення розвинених факторів, які мають особливу увагу в разі відсутності або недоліку базових чинників. Деякі експерти вважають, що саме додаткові зусилля, спрямовані на створення індивідуальних чинників, визначають вищий рівень конкурентоспроможності туристичного регіону.

Важливим імперативом розвитку туристичного регіону є попит на туристичні послуги на внутрішньому ринку, що визначає обсяг внутрішніх туристичних потоків. Цей показник може мати стратегічне значення для визначення рівня конкурентоспроможності туристичного регіону в межах країни. Особливо важливою є якість надання туристичних послуг, адаптована до останніх тенденцій розвитку туристичної індустрії.

Третім імперативом, який визначає важливі конкурентні переваги туристичного регіону, є структура та стратегія фірм та конкуренція в туристичній індустрії. При розгляді цього чинника необхідно враховувати, що стратегія та менеджмент компаній мають національні особливості та розбіжності у діловій культурі, незважаючи на взаємопроникнення культур та методів ведення бізнесу.

SWOT-аналіз є основою для формування стратегії розвитку туристичного регіону з урахуванням зовнішнього та внутрішнього середовища. Він допомагає визначити негативні та позитивні фактори, що впливають на діяльність регіону як зовнішньо, так і внутрішньо. SWOT-аналіз є важливим аналітичним

інструментом для вибору оптимальної стратегії та прийняття ефективних управлінських рішень, які забезпечують сильну та надійну позицію та конкурентні переваги регіону.

При застосуванні методики SWOT-аналізу доцільно поєднувати її з експертним оцінюванням. У групу експертів доцільно залучати провідних фахівців, науковців та громадських діячів. Група експертів повинна складатися не менше як з 10 осіб, а також може використовуватися онлайн-опитування для залучення більшої кількості експертів [35].

Для розробки концепції розвитку туристичного регіону необхідно провести комплексний аналіз різних аспектів регіонального розвитку за останні 5-7 років. Цей аналіз включає оцінку природно-ресурсного потенціалу, економічного та соціального розвитку, а також стану довкілля в регіоні.

Для оцінки зовнішнього середовища рекомендується залучати фахівців з консалтингу та проводити якісний аналіз ринку для визначення напрямків розвитку туристичної інфраструктури. Після цього проводиться SWOT-аналіз для кожної складової розвитку регіону, з урахуванням сильних та слабких сторін, можливостей і загроз.

На основі проведеного аналізу вибирається стратегія розвитку туристичного іміджу регіону та ключові напрями реалізації цієї стратегії. Важливо поєднувати процес розробки програм, пошуку інвесторів та розвитку туристичної інфраструктури з регіональними програмами інноваційного та інвестиційного розвитку.

Варто враховувати, що SWOT-аналіз має деякі недоліки, такі як необхідність обробки великого обсягу інформації, ризик пропуску привабливих можливостей, потреба в оцінці якісних критеріїв для деяких аспектів, суб'єктивність оцінок експертів та обмежений строк користування результатами аналізу через змінне зовнішнє середовище.

Для зменшення ризику вибору неефективної стратегії на етапах розробки, необхідно виконувати моніторинг відповідності вибраних пріоритетів

стратегічним цілям розвитку регіону з метою отримання значущих конкурентних переваг.

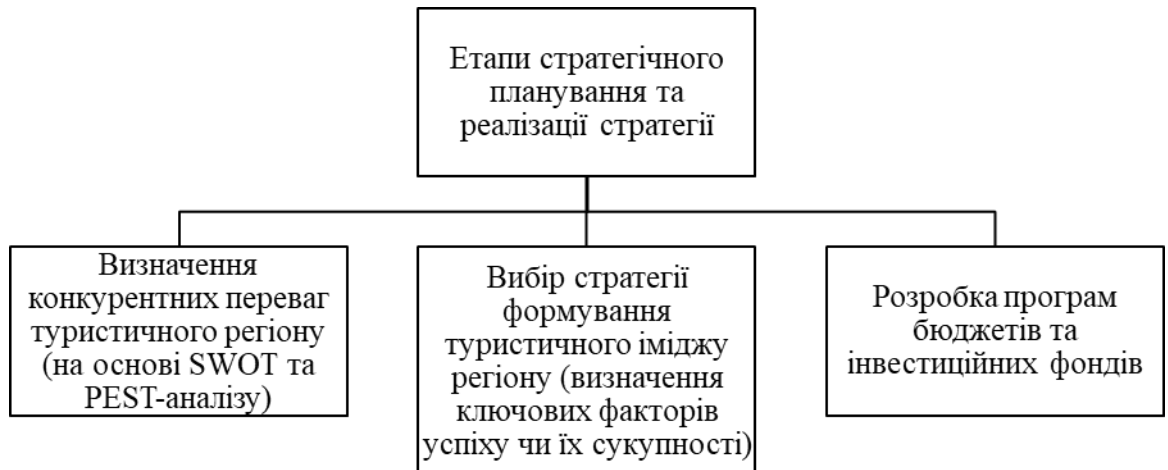

Рис. 1.3 Реалізація маркетингового підходу у стратегічному управлінні розвитком туристичного регіону

Джерело: складено за [66]

Отже, конкурентоспроможність регіону полягає у його здатності конкурувати з іншими регіонами з метою ефективного використання ресурсів та забезпечення належної якості життя населення. Чіткі стратегічні заходи є важливим чинником для забезпечення та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Для успішного та ефективного розвитку туристичної галузі регіону необхідно забезпечити достатнє фінансування. Основною метою такого фінансування є створення якісного середовища для залучення та розподілу фінансових ресурсів у туристичному регіоні. Це дозволить спрямовувати кошти на важливі напрями розвитку, такі як просування національного туристичного продукту, інвестиційні проекти для реконструкції туристичної інфраструктури, ефективну рекламу та інформаційну діяльність, участь у виставках, ярмарках, презентаціях та семінарах.

Фінансове забезпечення галузі туризму має свої особливості, пов'язані з механізмом її функціонування. Шляхом фінансування пов'язаних секторів, таких як заклади розваг, готельно-ресторанне господарство, транспортні засоби та транспортна інфраструктура досягається соціальний ефект. Цей ефект

полягає в тому, що модернізована туристична інфраструктура використовується не лише подорожуючими, а й місцевим населенням.

1.3. Світовий та вітчизняний досвід розвитку туристського потенціалу регіону

Вигідне географічне положення регіону сприяє компактному заселенню і господарському розвитку території, створюючи передумови для розвитку різних сфер життєдіяльності, зокрема туризму. Економіко-географічні особливості, такі як кліматичні умови, наявність мінерально-сировинних, лісових і водних ресурсів, сприяють розвитку сільського господарства та промисловості.

У стратегічному управлінні розвитком туристичних регіонів використовуються різні методичні підходи, включаючи факторний підхід. Факторний підхід базується на рейтингових та індексних методах оцінки конкурентоспроможності регіону. Цей підхід дозволяє оцінити конкурентоспроможність регіону, виходячи з його ресурсного потенціалу та ефективності його використання.

Географічні фактори мають важливий вплив на конкурентоспроможність туристичного регіону, оскільки вони визначають маршрути подорожей і вибір туристів, а також впливають на економічну ефективність туристичної індустрії. Культурно-історичні фактори характеризуються наявністю культурних та архітектурних пам'яток, галерей, музеїв та виставкових центрів.

Міжнародні фактори включають процеси глобалізації світового господарства, міжнародного співробітництва та вирішення міжнародних конфліктів.

Соціально-економічні фактори відображають економічний розвиток регіону, рівень заробітної плати населення та насиченість регіону товарами та послугами [78].

Кластерний підхід ґрунтується на використанні статистичних методів для оцінки конкурентоспроможності регіону. Основними показниками цього підходу є темп зростання товарів та послуг галузі, в якій задіяні ключові підприємства кластеру, а також частка цих товарів та послуг у ВВП та інші показники. Кластерний підхід передбачає інтеграцію процесів у сфері виробництва товарів та послуг, створення нових форм економічної активності, які функціонують на високому рівні агрегації. Це забезпечує ефективне управління, раціональне використання виробничого потенціалу та організаційно-економічних ресурсів всіх учасників кластеру. Кластерний підхід дозволяє подолати вузькогалузеву спрямованість економіки регіону та комплексно використати його потенціал розвитку.

Ранговий підхід полягає у визначенні конкурентоспроможності регіону на основі його соціально-економічного розвитку. При цьому використовується група показників, що характеризують географічне розташування та соціально-економічний стан регіону. Це дозволяє оцінити загальний рівень соціально-економічної конкурентоспроможності регіону і, використовуючи ранговий метод, присвоїти йому певне положення (ранг) у порівнянні з іншими регіонами. Важливо зазначити, що необов'язково використовувати усі показники для застосування рангового методу. Потрібно виділити основну групу показників, які в найбільш чіткий спосіб відображають конкурентоспроможність регіону.

Комплексний інтегральний підхід базується на використанні групи показників, які відображають різні аспекти конкурентоздатності. Ці показники включають життєвий рівень населення, ресурсний потенціал, ефективність використання ресурсів, інвестиційну та інноваційну привабливість регіону та інші. Інтегральний показник регіональної конкурентоздатності є комплексним і об'єднує три рівні конкурентоздатності: макро-, мезо- та мікрорівень [25].

Кожен регіон можна розглядати як підсистему, яка залежить від зовнішнього та внутрішнього становища в країні. З цього погляду можна стверджувати, що існує прямий зв'язок між показником конкурентоздатності та

відповідними показниками регіону, які включають фактори, що характеризують економічну, соціальну, організаційну, екологічну та міжнародну діяльність.

Реалізація економічної функції туризму має велике значення, оскільки це сприяє задоволенню потреб подорожуючих людей. Це також спричинило формування галузі туристичного обслуговування населення. Зростання попиту туристів стимулює розвиток цієї галузі, а мультиплікаційний ефект та комплексний характер споживання та обслуговування сприяють перетворенню галузі на цілісну індустрію туризму - міжгалузевий комплекс, спрямований на задоволення туристичних потреб населення. Туристична індустрія, яка розвивається, потребує належного кадрового забезпечення, а різноманітність туристичних послуг надає можливість використання як кваліфікованої, так і некваліфікованої робочої сили.

Описані характеристики підкреслюють те, що туризм є однією з найбільш ефективних галузей, яка відіграє все більшу роль як у національних економіках, так і в глобальній торгівлі послугами. Економічний аспект туристичної діяльності проявляється не лише в комерційному напрямку, але й у створенні складного мотиваційного механізму для посилення соціальної та екологічної ролі туризму. Цей механізм спрямований на стимулювання відновлення пам'яток історії та культури, активізацію заходів з охорони природи, реконструкцію відповідної інфраструктури, підвищення рівня освіти та виховання через туристичну діяльність.

Тому сучасний етап розвитку туризму можна характеризувати як етап переосмислення його ролі та значення в життєдіяльності людей. Від колишнього розгляду туризму як "капризу багатих" до сприйняття його як ефективної галузі зовнішньої торгівлі, аж до розуміння туризму як соціокультурного явища, яке впливає на етапи розвитку людства і є складовою суспільних глобалізаційних процесів.

Вивчення досвіду державного управління формуванням туристичного потенціалу в інших країнах дозволило виявити різні підходи до управління в

цій сфері, зокрема європейських країн (Польща, Франція, Італія, Іспанія, Німеччина).

Найбільш близькою для України в контексті туристичного досвіду є Польща, яка, подібно до України, має різноманітні туристичні ресурси. Україна має позитивний досвід співпраці з Польщею під час проведення Євро-2012, тому є можливість перейняти досвід розвитку внутрішнього туризму цієї сусідньої країни [19].

У Польщі функціонує близько 70 тис. готелів та інших закладів готельного типу, які співпрацюють з ресторанами та транспортними засобами. Також важливими туристичними ресурсами є аквапарки, зоопарки, торгово-розважальні комплекси тощо.

Варто відзначити, що Польща є однією з десяти найбільш відвідуваних країн туристами. Курорти Польщі створюють комфортні умови для лікування та відпочинку. Уряд Польщі успішно здійснює ефективну державну політику у сфері туризму, що базується на належному нормативно-правовому та інституційному забезпеченні.

Усі туристичні права та обов'язки суб'єктів туристичної сфери визначені в Конституції Польщі. Для успіху Польщі в туристичній сфері значну роль відіграє не лише розвиток туристичних компаній та підтримка уряду, але й сприяння органів місцевого самоврядування.

Протягом останніх двадцяти років туристичний ринок Польщі розвивається швидше, ніж український, Великий туристичний потенціал Польщі створив умови для розвитку рентабельної курортно-рекреаційної галузі, особливо у курортно-туристичних регіонах. Це було досягнуто завдяки ряду факторів, таких як створення Польської туристичної палати для захисту інтересів галузі, скасування візових обмежень для громадян Польщі, реалізація програм розвитку різних видів туризму, позитивний імідж країни, вступ до Євросоюзу, екологічні програми та розбудова туристичної інфраструктури. Польща також активно співпрацює з різними інституціями і організаціями та організовує пізнавальні подорожі для журналістів та туроператорів з метою

презентації свого туристичного потенціалу. Це сприяє популяризації польського туристичного продукту в пресі та розширенню вибору можливостей для відпочинку в Польщі.

Рекламна та інформаційна діяльність з просування туризму в Польщі розвивається шляхом підготовки та видання рекламно-інформаційних матеріалів, а також моніторингу ринків різних країн. Такі матеріали доступні на дванадцяти мовах та надають потенційним туристам необхідну інформацію. Вони славляться своїм унікальним дизайном та змістовним наповненням, що робить їх одними з найкращих у світі.

Активна державна туристична політика Польщі, яка отримала позитивну оцінку Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), сприяє зростанню туристичних прибутків та надходжень. Це створює передумови для того, щоб вона слугувала позитивним прикладом для українських органів влади.

Для конкретних рекомендацій, що мають прикладний характер, варто провести подальші дослідження та розглянути кожен механізм реалізації туристичної політики окремо. Також, на державному рівні доцільно організувати програми обміну досвідом для керівників галузі та скористатися досвідом Польщі.

Цікавим проектом у Польщі є "Туризм для всіх", який зосереджений на створенні онлайн-бази даних про доступність туристичної інфраструктури для людей з особливими потребами. У польському туристичному бізнесі розуміють, що головна мета полягає в тому, щоб турист хотів повернутися в країну знову. Багато польських туристичних компаній готові зустріти туристів і пропонувати різноманітні тури, включаючи гірськолижні курорти у Карпатах взимку, відпочинок на пляжах Балтики влітку, екскурсії до фортець і замків Польщі та старовинних польських міст, екологічний туризм та багато іншого. Варто зазначити, що відпочинок у Польщі значно доступніший за ціною, ніж у багатьох інших країнах Євросоюзу.

У рамках дослідження зарубіжного досвіду формування та розвитку туристичного потенціалу важливо згадати про Францію. У Франції принцип

децентралізації має особливий вплив на туристичну політику. Це означає делегування повноважень органам місцевого самоврядування, підтримку місцевих ініціатив та співпрацю між владою, територіальними громадами та підприємцями в сфері туризму.

Варто звернути увагу на державну підтримку соціального туризму у Франції. Наприклад, розроблена національна програма "Туризм для інвалідів" та прийняті нормативні акти, що спрямовані на підтримку туристичних послуг для людей з обмеженими фізичними можливостями. Також був затверджений національний стандарт якості туристичного продукту для сімейного відпочинку, що є найбільш поширеним видом відпочинку в країні. Держава контролює ціни на окремі туристичні продукти, використовує систему відпускних чеків та підтримує систему "культурних карток". Крім того, розробляється спеціальна туристична інфраструктура для молоді та інші заходи [19].

У порівнянні з туристичною галуззю Франції варто зазначити, що в Україні є потужний туристично-рекреаційний потенціал, але розвиток відбувається без урахування особливостей функціонування та недостатньої комплексної туристичної політики. Це призводить до переважання виїзного туризму, руйнування соціального туризму та відсутності важливих елементів інфраструктури галузі. Однією з ключових проблем розвитку туризму в Україні є відсутність суттєвої державної підтримки місцевих ініціатив. Французький досвід показує, що ефективний розвиток туризму можливий лише за умови співпраці між владою, місцевим самоврядуванням, громадськими та професійними організаціями та підприємцями.

У Франції регулювання туризму покладено на Міністерство транспорту та суспільних робіт, яке включає Державний секретаріат з питань туризму та Управління туризмом. Ці органи відповідають за управління, регулювання галузі, інвестиції та міжнародні відносини в сфері туризму. Також існують інші органи, що беруть участь в управлінні туризмом, маючи роль консультативних органів, такі як Рада з туризму при Міністерстві транспорту та суспільних

робіт, Французьке агентство туристичного інжинірингу, Національна наглядацька рада з туризму (займаються маркетинговими дослідженнями й статистикою в туризмі), Національне агентство з питань відпускних подорожей (спеціалізується на соціальному туризмі), та Національний комітет з процвітання Франції (займається питаннями екології й озеленення міст).

На регіональному рівні присутні представники центральної виконавчої влади, які вирішують питання розвитку туризму та підпорядковані префектам. Їх діяльність спрямована на координацію регіональних ініціатив, оскільки місцева влада в галузі туризму має значні повноваження. Асоціація "Maison de la France", заснована у 1987 році, відповідає за просування образу Франції як туристичного центру на міжнародному ринку. Ця асоціація є результатом партнерства між місцевими адміністраціями, туристичними фірмами, готелями та адміністраціями об'єктів екскурсійного показу [19].

У Франції діяльність багатьох туристичних організацій має соціальний характер, що відображає особливості національної моделі економіки з її вираженою соціальною орієнтацією. У 1999 році було створено громадську організацію "Фонд солідарності з відпускниками" за ініціативою міністра туризму. Цей фонд надає адресну допомогу окремим категоріям громадян, які знаходяться у фінансових труднощах і не можуть собі дозволити відпочинок у відпустковий період. Фонд збирає вільні грошові кошти і використовує їх для фінансування відпочинку малозабезпечених сімей.

Також важливо не забувати про Італію, яка є високорозвиненою країною з конкурентоспроможною туристичною індустрією. Італія має численні переваги, включаючи відмінну туристичну інфраструктуру та багато природних і культурних об'єктів світового значення, а також проведення міжнародних виставок та ярмарок.

Туризм є пріоритетною галуззю для італійської економіки і здаєсь значний внесок у бюджет країни. Італія входить до десятки провідних туристичних країн світу. У 2013 році уряд Італії запустив нову рекламну кампанію під назвою "Знову відкриваючи Італію", спрямовану на розвиток

туризму у регіонах Емілія-Романья, Ломбардія та Венето. Ця кампанія підтримується "Місією оновлення іміджу Італії" та розповідає про маршрут протяжністю 2300 км, який охоплює регіони з об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Цей маршрут є привабливим для любителів італійської їжі і дозволяє пізнати стародавні традиції та красу цих регіонів.

Італія також реалізує проект створення єдиної інформаційної бази про всі архітектурні та історичні пам'ятки країни. Ця ініціатива має на меті залучити увагу до історико-культурних ресурсів Італії та забезпечити легкий доступ до потрібної інформації для туристів.

Загалом, Італія має численні конкурентні переваги, такі як екологічне регулювання, природоохоронне законодавство, доступ до медичного обслуговування та питної води, якість транспортних послуг, наявність готельних місць, об'єкти світової спадщини, міжнародні виставки та інші.

Якщо порівнювати туристичний досвід Іспанії та Німеччини, то можна сказати, що обидві країни є відомими туристичними пунктами світового класу. Туристична індустрія в цих країнах пропонує високоякісні та різноманітні туристичні послуги, включаючи пляжний відпочинок, гірськолижний туризм, паломництва та екологічні тури.

Обидві країни мають особливу матеріальну та духовну культуру, яка проявляється у вмінні оптимально організувати життєвий простір, багатстві природи та історико-культурної спадщини, а також в узвичаєній системі гостинності. Крім того, вони відрізняються високими стандартами особистої безпеки, політичною стабільністю та толерантністю між різними людьми та культурами. Ці фактори сприяють тому, що Західна Європа стала прикладом взірцевого туристичного простору.

Туристична індустрія в Іспанії показує позитивну динаміку розвитку і займає друге місце за кількістю міжнародних туристів згідно з офіційними даними Всесвітньої туристської організації ООН. У 2018 році кількість туристів перевищила 82 мільйони осіб, що дозволило Іспанії перегнати Сполучені Штати у цьому показнику. Німеччина також входить до ТОП-10 найбільш

відвідуваних країн світу. Туризм став важливою галуззю економіки та джерелом доходів для обох країн.

Обидві держави активно використовують брендування своїх територій, оскільки вони розуміють, що іміджем можна керувати. Кампанії зі зміни образу, в тому числі туристичного, допомагають підвищити туристичну привабливість країни і привернути увагу до міжнародних подій, форумів та фестивалів. Такі події є важливими можливостями для країн представити свої досягнення та залучити увагу світової спільноти через міжнародну пресу. Обрання країни в якості господаря таких заходів підвищує міжнародне визнання, збільшує довіру до неї та сприяє зростанню кількості туристів.

Усі ці фактори підтверджують значення туризму як важливого джерела доходу та розвитку для Іспанії та Німеччини.

Таким чином, вивчення досвіду країн-лідерів міжнародного туризму допомагає розробити дієві стратегії розвитку туристичної галузі України.

Отже, туристсько-рекреаційний потенціал регіону охоплює сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних і технологічних факторів, що впливають на можливості організації туристичної діяльності в даному регіоні.

Елементами туристсько-рекреаційного потенціалу регіону є природні об'єкти (ландшафти, водні ресурси, кліматичні умови), історико-культурні об'єкти (пам'ятки архітектури, культурні та історичні місця), соціально-економічні чинники (інфраструктура, гостинність населення, економічні можливості) і технологічні особливості (розвиток туристичних послуг, інноваційні рішення).

Для дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону використовуються різні методи, включаючи інвентаризацію рекреаційних ресурсів, аналіз їх просторового розподілу, визначення якісних та кількісних характеристик, оцінку потенціалу з використанням бальних систем.

Дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону має велике значення для розробки стратегій розвитку туризму, планування туристичних

маршрутів і ресурсного управління. Це дозволяє визначити сильні та слабкі сторони регіону, спрямувати ресурси на розвиток туризму та забезпечити стале зростання його потенціалу.

Конкуренентоспроможність регіону полягає у його здатності конкурувати з іншими регіонами з метою ефективного використання ресурсів та забезпечення належної якості життя населення. Чіткі стратегічні заходи є важливим чинником для забезпечення та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Туризм є однією з найбільш ефективних індустрій, яка відіграє значну роль як у національних економіках, так і у світовій торгівлі послугами. Розвиток туризму в регіоні має великий потенціал для стимулювання економічного зростання, соціального піднесення та збереження природно-культурної спадщини. Світовий та вітчизняний досвід в цій галузі надають нам багато цінних уроків та прикладів, які можна використати для успішного розвитку туристського потенціалу регіону.

Один з ключових аспектів розвитку туризму полягає в диверсифікації пропозиції. Успішні регіони розуміють важливість різноманітності видів туризму, таких як культурний, природний, спортивний, гастрономічний тощо. Це дозволяє привертати різні категорії туристів і забезпечувати стабільний потік відвідувачів. Наприклад, культурний туризм може базуватися на багатій історії та архітектурі регіону, тоді як природний туризм може привертати любителів активного відпочинку та природних красот.

Ще одним важливим аспектом є розвиток якісної туристичної інфраструктури. Готелі, ресторани, транспортна мережа, розваги, музеї та інші об'єкти інфраструктури грають вирішальну роль у привабливості регіону для туристів. Інвестиції у покращення інфраструктури можуть сприяти зростанню туристичного потоку, а також покращити якість послуг для відвідувачів.

Успіх розвитку туризму також залежить від ефективної маркетингової стратегії та промоції регіону. Рекламні кампанії, участь у туристичних виставках та заходах, створення привабливих туристичних маршрутів та

пакетних пропозицій - все це може сприяти збільшенню уваги до регіону і привертанню нових відвідувачів.

Не можна забувати і про важливість залучення інвестицій у розвиток туризму. Інвестиції можуть сприяти створенню необхідної інфраструктури, розвитку готельної бази, покращенню послуг та привабливості регіону для відвідувачів. Велике значення має також співпраця та партнерство між різними суб'єктами, такими як урядові органи, місцеві громади, туристичні оператори та громадські організації. Тільки шляхом спільних зусиль можна досягти максимальних результатів у розвитку туризму.

Світовий та вітчизняний досвід розвитку туристського потенціалу регіону є надзвичайно цінним джерелом знань та прикладів. Вивчаючи цей досвід, ми маємо можливість використати успішні практики, уникати помилок та забезпечити сталий та ефективний розвиток туризму у нашому регіоні. Отже, враховуючи ці цінні уроки, ми маємо можливість розбудувати сильну туристичну галузь, яка не тільки приносить економічні користі, але й буде сприяти збереженню та просуванню нашої природно-культурної спадщини.

Отже, дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону є необхідним етапом у розвитку туризму та дозволяє визначити перспективи його розвитку, планувати та забезпечувати оптимальне використання природних, культурних та соціально-економічних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природні ресурси Житомирського регіону як чинник його туристичної привабливості

Житомирська область адміністративно була створена 22 вересня 1937 року і має площу 29,9 тис. км², що становить 4,9% території України. Протяжність області з сходу на захід складає 170 км, а з півночі на південь - 230 км.

Клімат області є помірно континентальним з вологим літом і м'якою зимою. В середньому, у січні тут встановлюється температура $-5,7^{\circ}$, а в липні $+18,9^{\circ}$. Абсолютний мінімум температури становить $-35, -40^{\circ}$, а абсолютний максимум $+35, +40^{\circ}$. Тривалість періоду з температурою понад $+10^{\circ}$ складає 158 днів. Сума активних температур становить від 2390 до 2520 $^{\circ}$. Річний опад на півночі області становить 600 мм, на півдні - 570 мм, і найбільше опадів випадає влітку. Висота снігового покриву, зазвичай, становить 20-30 см. Також спостерігаються несприятливі кліматичні явища: бездощові періоди до 60 днів, можливі посухи і суховії, сильні дощі, що тривають 1-2 дні (рідше 4-6 днів) з градом. Пізні весняні та ранні осінні заморозки також можуть завдавати значної шкоди. Зимомо можуть спостерігатись низькі температури протягом 25 днів, ожеледь - до 15 днів і більше [72].

Житомирська область належить до вологої, помірно теплої агрокліматичної зони. На її території функціонує 5 метеостанцій (Житомир, Овруч, Олевськ, Коростень, Новоград-Волинський).

Гідрографічна мережа області є густою. Загалом на її території розташовано 2818 річок загальною довжиною 13,7 тис. км, з яких 329 річок мають довжину понад 10 км, і загальна їх довжина становить 6691,6 км. Більшість річок починають свій шлях у межах області, за винятком декількох, таких як Роставиця, Гуйва, Гнилоп'ять і Случ, які беруть свій початок у сусідніх

областях і приносять незначні транзитні ресурси. Всі річки відносяться до басейну Дніпра. Найбільші річки на території області: Тетерів - 276 км, Случ - 181 км, Ірпінь - 174 км, Уборть - 170,6 км, Уж - 159 км, Ірша - 126 км. Типове живлення річок - мішане з переважанням снігового, більше половини річкового стоку припадає на талі снігові води.

На території Житомирщини зустрічаються численні великі озера, такі як Чорне, Озерянське, Дуже, Дідове, Прибиловецьке, які розташовані в басейні річки Уборть. Також побудовано 16 водосховищ загальною площею понад 2,9 тис. га, найбільшими з яких є Іршанське, Малинське, Житомирське і Лісне.

Значні водні ресурси є ще однією важливою складовою природних рекреаційних багатств регіону. Область має 221 річку загальною довжиною 5366 км, серед яких вирізняється річка Тетерів. Вздовж берегів Тетерева розташовані численні бази відпочинку, санаторії, профілакторії. Також річки Случ, Уборть, та Горинь мають перспективи для розвитку водного туризму. Протягом травня по вересень місяць прихильники екстремальних видів спорту організують сплави на байдарках, катамаранах та надувних човнах по цих річках. Береги річок є скелястими, що створює умови для проведення тренувань і змагань для скелелазів. Скеледром поблизу с. Денеші на березі р. Тетерів є досить популярним, і в період 70-80-х років ХХ століття діяли категорійні маршрути «По Случі від Мирополя до Сарн» та «По Случі, Горині і Прип'яті», але після аварії на Чорнобильській АЕС їх було скасовано. На Житомирщині також знаходяться великі озера, зокрема Чорне, Озерянське, Дуже та Дідове, які розташовані в басейні річки Уборть. Аналіз показує, що водні ресурси області мають значний нереалізований потенціал і можуть послужити основою для будівництва на їхніх берегах баз відпочинку, пансіонатів та створення рекреаційних зон для короткочасного відпочинку.

Область характеризується різним рельєфом: південно-західна частина розташована в межах Придніпровської височини і є підвищеною, тоді як північно-східна частина входить у Поліську низовину і є низинною територією, слабо розділеною. Взагалі поверхня області мало хвиляста, з підвищеннями на

півдні та північному сході до 150 метрів і менше. Рельєф складають акумулятивні рівнини, лесові підвищені рівнини з долинами та балками. В деяких місцях, де породи кристалічних порід знаходяться на поверхні, розвинулися денудаційні форми рельєфу у вигляді холмів і скель з крутими схилами, простягаючись на десятки кілометрів. Такі кряжі, як Словечансько-Овручський, Білорічівсько-Попельнянський, Озерняцький, є характерними для цієї області [73].

Ліси займають значну площу в області (приблизно 28% території), загальна площа лісів становить близько одного мільйона гектарів. На півночі області вони покривають більше половини площі і переважають такі види дерев: сосна, береза, дуб, ольха, граб, липа, осика. На півдні області поширені широколисті ліси, представлені дубом, грабом, кленом, липою, ясенем і берестом. У лісах на північному заході області зустрічаються гущавини рододендрона, що є реліктовою рослиною неогенового походження.

У Житомирській області ліси мають велику цінність, оскільки вони покривають третину території регіону. Рекреаційно-оздоровчі ліси становлять 70,3% загальної площі лісів області, що свідчить про значний потенціал та важливість лісових масивів для організації санаторно-курортного відпочинку, спортивно-оздоровчих та екскурсійних заходів. Завдяки переважанню хвойних порід, в області сформувався сприятливий мікроклімат, який сприяє відновленню організму та лікуванню дихальних шляхів. Область також має протитуберкульозні санаторії "Лісова казка" у місті Коростишів та "Лісовий берег" у селі Іванівка Житомирського району, які спеціалізуються на лікуванні туберкульозних захворювань.

Житомирська область займає лідерську позицію в Україні за запасами лісових ресурсів, загальний запас стовбурової деревини перевищує 200 млн м³. Кожному жителю області припадає 0,7 га лісу, що значно перевищує середній національний показник у 0,2 га. Головними постійними лісокористувачами є держлісгоспи Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства (796,4 тис. га) та дочірні підприємства Житомирського обласного

комунального агролісогосподарського підприємства "Житомироблагроліс" (299,79 тис. га). Лісистість адміністративних районів Житомирщини значно різниться, вона коливається від 69,8% у Олевському районі до 6,2% у Брусилівському районі. У регіоні переважають соснові ліси (59,1% від загальної площі лісу), за ними йдуть дубові (19,1%), березові (14,7%), вільхові (4,7%), осикові (0,9%) та інші породи лісу (1,5%).

У Житомирському регіоні зустрічаються різноманітні види тварин, такі як лось, косуля, дикий кабан, вовк, лисиця, барсук, білка, заєць, бобер, рись, куниця та інші, а також різні види птахів, зокрема тетерів, глухар, дикі качки, вальдшнеп, куропатки, кулик та інші. Річки регіону багаті на щуку, окуня, ляща, сома, карася.

Природно-рекреаційний потенціал Житомирщини включає багато природно-заповідних територій та об'єктів. Регіон багатий мінеральними природними ресурсами, зокрема тут знаходиться понад 250 родовищ корисних копалин, таких як мармур, самоцвіти, берил, топаз, кварц тощо.

Завдяки сприятливому клімату, різноманітним лісовим масивам, водним об'єктам та різноманіттю природних ресурсів, Житомирщина має значний потенціал для розвитку курортного і туристичного бізнесу. У регіоні діє значна кількість готелів та баз відпочинку, які пропонують різноманітні послуги для туристів [73].

Земельний фонд Житомирської області становить 2982,7 тис. га і включає землі сільськогосподарських підприємств, власність громадян, підприємства, установи та організації різних галузей та призначення

Управління земельним фондом зазвичай здійснюється через місцеві органи влади та органи державної влади, які встановлюють правила використання та розподілу земельних ресурсів з урахуванням законодавства, потреб населення та розвитку регіону. Держава часто встановлює правила щодо купівлі, продажу та оренди земельних ділянок.

Рис. 2.1. Структура земельного фонду області

Джерело: [73]

Останніми роками, через відсутність достатніх фінансових ресурсів у лісогосподарських підприємств, обсяги догляду за залісованими насадженнями значно зменшилися, що призвело до погіршення стану лісів. У Житомирській області існує 23 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальною площею 364,0 га, включаючи 5 загальнодержавного та 18 місцевого значення. Усього в області зареєстровано 3213 пам'яток, з них 808 археологічних, 2321 історичних та 84 монументального мистецтва. Деякі з об'єктів, які мають національне значення, це музей-садиба Е. Ганської в с. Верховня Ружинського району, будинок Лесі Українки у м. Новограді-Волинському та братська могила учасників повстання Коліївщини 1767 р. в с. Кодня Житомирського району.

Мережа природно-заповідного фонду Житомирської області представлена 221 об'єктом загальною площею 136,5 тис. га. Серед них є Поліський природний заповідник, природний заповідник "Древлянський" та 95 заказників загальнодержавного і місцевого значення, які включають гідрологічні, орнітологічні, лісові та інші типи заказників. Є також інші природно-антропогенні об'єкти, що охороняються законом. Загалом, існує потужна база для розвитку екологічного туризму, таких як кінний, велотуризм та пішохідний, завдяки наявності цих об'єктів.

У світлі збільшення популярності мисливських та рибальських турів як форми рекреації, особливе значення набувають заповідно-мисливські території. Загальна площа мисливських угідь, які надані у користування в області, становить понад 2 млн. га, з них лісові – 915,3 тис. га, польові – 1,5 млн. га та водно-болотні – 119,5 тис. га [62].

Рельєф є важливим фактором, що впливає на можливості розвитку різних видів рекреації в області. Незважаючи на те, що територія області є переважно рівнинною, туристично-рекреаційну привабливість рельєфу області забезпечує Словечансько-Овруцький кряж, природа якого схожа на краєвиди Закавказзя.

Словечансько-Овруцький кряж простягається на північному заході області. Його абсолютна висота коливається від 300 до 320 метрів над рівнем моря, а площа становить близько 750 км². У цій області можна насолоджуватись мальовничими скелями кристалічних порід, глибокими каньйонами з бурхливими річками та густим лісом на вершинах.

Словечансько-Овруцький кряж викликає значний інтерес серед дослідників через походження лесу, який є карбонатною, глинистою породою, характерною для лісостепової і степової зон України. Зазначений тип порід сприяв формуванню чорноземів, що є надзвичайно цінним для країни багатством. На жаль, нині ліси на території кряжа практично відсутні через тривале вирубування, і на їх місці з'явилися поля, де вирощуються різні культури.

Також привабливими для туристів є такі скелі як «Голова Чацького» на схилах Тетерева, «Баранячі лоби», «Велетенські котли», та «Ольжині купальні», які можна побачити неподалік від Коростеня. Також на правому березі річки Случ розташована скеля «Кам'яний гриб» неподалік від Новоград-Волинського. У скелі «Волянщина» Володарсько-Волинського району на правому березі річки Ірші збереглися пісковики з відбитками викопних рослин третинного періоду.

Бальнеологічні ресурси області включають мінеральні води та лікувальні грязі. Відомий бальнеологічний курорт "Денеші" розташований у курортній

зоні, віддаленій на 22 км від м. Житомира, і використовує радонові гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієво-магнієві води для лікування. Ці води мають лікувальний ефект, що проявляється у стимулюванні імунної реактивності організму та покращенні обмінних процесів.

Торф'яні лікувальні грязі є поширеними на північному-заході області. Наприклад, Зарічанське родовище відоме своїми гіпсовими і купороснитовими торфами з мінералізованим грязьовим розчином (понад 2 г/л). Також присутні сапропелеві грязі (у с. Вільшани), але їх поки що не використовують у рекреаційній діяльності. Рівень забезпеченості мінеральними водами та лікувальними грязями становить відповідно 0,059 та 0,008 м³ на 1 особу.

Одним з головних завдань регіону є збереження унікального спектру лікувальних можливостей бальнеологічних осередків шляхом реконструкції та модернізації санаторно-курортних та туристичних закладів, щоб наблизити їх до міжнародних стандартів.

З метою використання різноманітного природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу області були розроблені науково-пізнавальні та навчальні екскурсійні маршрути. Ці маршрути дозволяють ознайомитись з пам'ятками архітектури національного та місцевого значення, природними унікальностями, монастирями, стародавніми городищами, а також відвідати краєзнавчі музеї.

Чотири маршрути, такі як "Порцеляновий край", "Забуті панські маєтки", "Навколо Волинського Єрусалима" та "Серед лісових скель" користуються великою популярністю серед туристів, як з України, так і з-за кордону.

Сприятливі кліматичні ресурси, розмаїття природи та багата історико-культурна спадщина створюють всі передумови для розвитку зеленого туризму. У регіоні діє 9 закладів, де відтворено колорит Полісся і створено всі умови для надання послуг із сільського зеленого туризму.

У регіоні знаходяться дві садиби найвищого рівня: «Володимирська садиба» у селі Привороття, Брусилівський район, та історико-культурний комплекс «Замок Радомишль» у місті Радомишль.

Також є чотири садиби базового рівня: ферма «Силоам» у смт. Черняхів, «Тригирська садиба» у місті Тригир'я, «Хуторок Чудодієво» у селі Вишпіль, Черняхівський район, та культурно-мистецький центр «Поліська хата» у селі Городське, Коростишівський район.

Також у регіоні знаходяться три садиби без категорії: Садиба «Шале Софія» у селі Городське, Коростишівський район, «Карпатське село» у Бердичівському районі та «Стара гребля» у селі Облитки, Радомишльський район. [17]

Незважаючи на багате розмаїття природних туристично-рекреаційних ресурсів, Житомирська область стикається з певними проблемами. Одна з основних причин цих проблем - нераціональне використання наявних ресурсів та складна екологічна ситуація. Велика частина території області практично зачинена для масового відпочинку й оздоровлення через наслідки катастрофи на Чорнобильській АЕС. Крім того, туристична інфраструктура потребує поліпшення. Проте, в останні роки спостерігаються позитивні зрушення у розвитку туристично-рекреаційної сфери Житомирської області. Ці зміни пов'язані з розвитком системи підготовки працівників рекреаційної сфери, поліпшенням обслуговування в санаторіях, курортах та на екскурсійних маршрутах. Для подальшого розвитку рекреаційного комплексу Житомирської області, необхідно провести реконструкцію та модернізацію існуючих санаторно-курортних та туристичних закладів, щоб вони відповідали міжнародним стандартам. Також важливо створити розгалужену сучасну інфраструктуру, яка допоможе збільшити обсяги туристсько-рекреаційних послуг.

Окрім цього, необхідно акцентувати увагу на рекреаційних можливостях лісових територій. Відновлення лісового фонду на територіях, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, повинне стати одним з головних оздоровчих заходів, які в перспективі принесуть значний ефект для поліпшення якості навколишнього природного середовища.

У Житомирській області можна зустріти ряд пам'яток природи загальнодержавного значення. Серед них знаходиться болотний масив Білокоровицького держлісгоспу, який регулює рівень ґрунтових вод та малих річок, сприяє стабілізації мікроклімату на сусідніх територіях. Також варто відзначити низинне сфагново-осокове болото Олевського держлісгоспу, яке регулює рівень ґрунтових вод у басейні річки Уборть. На території Правобережного Полісся знаходиться унікальний заказник, який має велике науково-пізнавальне значення. Також, в Городницькому держлісгоспі знаходиться насадження модрина європейської, площа якого складає 12 га, а вік коливається між 130 та 170 роками.

З метою збереження та дослідження різноманітних рослин із метою їх ефективного культурного і наукового використання, на території області були створені ботанічні сади та парки загальнодержавного і місцевого значення.

Природа області є надзвичайно різноманітною, а ландшафти - унікальними. З метою їх охорони і збереження для майбутніх поколінь створюються заповідні території. Такі території включають національні парки та регіональні ландшафтні парки. Головна відмінність між ними - у площі. Національні парки охоплюють великі території, що складають близько 100 тисяч гектарів, тоді як регіональні ландшафтні парки мають площу в кілька тисяч гектарів. Обидва типи парків не лише забезпечують охорону природи, але й виконують інші важливі завдання, зокрема, пов'язані з природоохоронною освітою і вихованням.

Житомирська область привертає увагу не лише своїми лісовими ресурсами, але й заповідними територіями, які є державними заказниками загальнодержавного значення. Одним із них є Туганівський лісовий заказник, що знаходиться у Новоград-Волинському районі та охороняє рідкісні, високоботанічні дубові насадження. Також варто зазначити Поясківський лісовий заказник, який розташований у Олевському районі. Його основна мета - збереження цінних вікових деревостанів, скельних порід, валунів льодовикового періоду та різноманітності рослинного і тваринного світу.

Ці природні резервати, на відміну від лісових районів, залишилися недоторканими впродовж довгих років, і мають наукове і практичне значення, забезпечуючи важливі дослідження і охорону природи.

Є декілька природних заказників у Житомирській області, які мають загальнодержавне значення і виконують важливі функції збереження та вивчення різноманітної флори і фауни.

Один із них - ботанічний заказник "Городницький" площею 305 гектарів, що знаходиться в Новоград-Волинському районі. У цьому заказнику зберігаються природні насадження рододендрона жовтого, релікту третинної флори Правобережного Полісся. Він має велике науково-пізнавальне значення.

Ще один важливий заказник - ландшафтний заказник "Плотниця", площею 464 гектари, який розташований у Олевському районі. Це болотний масив, який впливає на водний режим річки Уборть та рівень ґрунтових вод прилеглих територій. Урочище також виділяється численними виходами на поверхню Українського кристалічного щита, що підсилює ландшафтну унікальність території.

Третім видатним заказником є загальний зоологічний заказник "Казява", площею 1633 гектари, який розташований в Новоград-Волинському районі. Його територія болота є одним із найбільших у області місць оселень бобрів і ондатри, а також гніздування багатьох видів болотних і водоплавних птахів. Тут можна знайти також зарості чорниці, журавлини та цінних видів лікарських рослин.

Особливо варто відзначити Поліський природний заповідник, який розташований на територіях Олевського та Овруцького районів, та є найбільшим в Україні за площею. Загальна площа заповідника становить 20104 га.

Отже, природні ресурси Житомирського регіону відіграють значну роль у його туристичній привабливості. Цей регіон має багату та різноманітну природу, яка привертає увагу туристів. Серед найважливіших природних ресурсів, які можуть зробити Житомирщину привабливим місцем для туризму,

варто зазначити різноманітність ландшафтів, що створює прекрасні умови для природних маршрутів і екологічних туристичних маршрутів. Гірські кряжі, лісисті рівнини, озера, річки і заповідники надають можливість для активного відпочинку, пішохідних і велосипедних прогулянок, а також для пікніків на природі.

Багатство річок, озер і водосховищ робить регіон привабливим для водних видів туризму. Любителі риболовлі можуть насолоджуватись риболовлею на чистих водоймах. Водні екскурсії та прогулянки на човнах також є популярними серед туристів. Деякі райони Житомирщини ще зберегли свою природну дикість і екологічну чистоту. Це приваблює екотуристів, які цінують контакт з природою і прагнуть насолоджуватись спокоєм і тишею.

Враховуючи всю цю багатоманітність природних ресурсів, можна зробити висновок, що Житомирська область має великий потенціал для розвитку туризму та відпочинку.

2.2. Історико-культурна спадщина Житомирщини як туристичний ресурс

Соціокультурні рекреаційні ресурси Житомирської області привертають увагу туристів і дослідників сприяють розвитку пізнавального та історичного туризму. Область багата культурною спадщиною, на її території розташовано 3172 пам'ятки історії та культури. Особливо цікавими є культурно-архітектурні пам'ятки в Овручі, Житомирі та Новоград-Волинську, які відносяться ще до періоду Київської Русі, і становлять важливу частину української спадщини. Десять населених пунктів області включені до Списку історичних населених місць України.

В області діють три державних історико-архітектурних заповідники з десяти, які є в Україні. Крім того, на території є ряд музеїв, присвячених відомим особистостям, таким як С.П. Корольов, Леся Українка, сім'я Косачів та

інші. В регіоні 36 музеїв, серед яких Житомирський обласний краєзнавчий музей, Державний музей коштовного та декоративного каміння, музей української ікони та старожитностей. Всі ці музеї мають цінні колекції і експозиції.

Взагалі, Житомирська область має багатий культурний досвід та традиції, які можна відчутти і оцінити, відвідуючи різноманітні культурно-історичні об'єкти, садиби, пам'ятники архітектури та музеї.

Житомир - обласний центр розташований на берегах річок Тетерів та її притоки Кам'янки. Заснування міста датується 884 роком, і пов'язано це із легендою про дружинника київських князів, який заснував поселення на високому березі Кам'янки, що стало початком Житомира. За іншими версіями, назва міста може походити від словосполучення "жито міряти" або "жити в мирі".

Житомир має кілька старих католицьких храмів, і серед них головним вважається катедральний костел св. Софії, який становить значну архітектурну пам'ятку міста. Збудований у період з 1737 до 1751 року (за іншими даними, в 1746 році) в стилях пізнього ренесансу та бароко, висота дзвіниці перевищує 26 метрів. Костел вдало розташований на старому замковому майдані. У 1801 році його капітально перебудували в класицистичному стилі. Один із пілонів костелу прикрашений барельєфним портретом видатного піаніста і композитора Ю. Зарембського. На сьогоднішній день житомирський Католицький кафедральний костел Святої Софії — це одна з найстаріших пам'яток архітектури Житомира державного значення, яка збереглася до наших днів. Крім того, він є повноцінним діючим храмом, в якому проводяться урочисті служби.

Серед інших храмів є так званий "семінарський костел" або костел Яна з Дуклі, розташований у самому центрі міста. Біля нього діє бернардинський монастир. Цей храм пройшов реставрацію у 1990-х роках та у 1997 році був освячений житомирським єпископом Яном Пурвінським. З 1993 року це місце стало садибою відтвореної Кустодії св. Михайла Архангела [28].

Місто Бердичів - друге за кількістю жителів місто Житомирщини, також може похвалитися цікавими туристичними об'єктами, такими як резиденція князя Рюрика Ростиславовича з XII-XIII століть, залишки давньоруського городища X-XIII століть на Соколовій Горі, музей конструктора ракетно-космічних систем С. Корольова, Преображенський кафедральний собор XIX століття, замок і млин Я. Тишкевича XVII століття та інші цікаві споруди, а також літературно-меморіальні музеї та історичні пам'ятки, пов'язані з Оноре де Бальзаком та Лесею Українкою.

У середині 19 століття Бердичів був значним містом, що підтримувало економічні та культурні зв'язки з багатьма містами України та Росії, а також з далекими зарубіжними місцями.

Джерела історії міста містять декілька версій походження його назви "Бердичів". За однією версією, назва виникла від племені берендеїв - бердичів, які переселилися на землі Київської Русі. Згодом ця назва зазнала змін і стала такою, як ми її знаємо сьогодні. Інша версія пов'язує назву міста з іменем Бердича, підданого князя Вітовта. Пізніше Бердич заснував хутір, який отримав назву "Бердичів".

На Замковій горі в самому центрі міста височіє величний укріплений монастир капуцинів, розташований на скелястому мисі над річкою Гнилоп'яттю. Цей монастир став місцем, звідки починалася історія міста, корені якого сягають у XV століття, а можливо й значно раніше. Саме тут, на річковому мисі, магнати Великого князівства Литовського Тишкевичі заклали першу фортецю. Справжній розквіт Бердичева припав на початок XVII століття, коли місто перебувало під владою Януша Тишкевича, воєводи київського. Він відбудував замок, який був зруйнований під час нападу кримських татар, і заснував у ньому монастир для босих кармелітів, орден яких отримав назву від гори Кармель у Палестині. Сам Тишкевич дарував територію монастирю, який став частиною міста Бердичів, а цей акт був занесений до книг Люблінського трибуналу у 1630 році.

Після цього періоду настали століття, які не були такими сприятливими для цього монастиря. У 1866 та 1926 роках монастир було закрито двічі: спочатку за рішенням російського уряду, а потім - радянського. Проте, у 1992 році кармелітський монастир знову відродив свою діяльність. Відновили цю архітектурну пам'ятку київські та житомирські реставратори. Зараз, завдяки спільним зусиллям місцевих та обласних організацій, католицької громади Бердичева, пожертв окремих осіб та закордонних релігійних організацій, монастир було відновлено з руїн.

Польське Конрадівське товариство тривалий час докладало зусиль до створення музею Джозефа Конрада саме в Бердичеві, місті, в якому народився письменник. Довго шукали відповідне місце для музейної експозиції, й зрештою вибір було зупинено на споруді монастиря Босих Кармелітів. Саме відкриття музею відбулось 28 червня 2015 року в рамках XVI Днів польської культури. Особливістю музею є те, що майже усі матеріали представлено в електронному вигляді або у вигляді копій. У музеї зібрано велику кількість фотографій та архівних матеріалів українською, польською та англійською мовами.

Національною пам'яткою архітектури та історії Бердичева є костел Святої Варвари.

Костел зведений у 1826 році у стилі бароко на місці ранньої дерев'яної каплиці Бердичівської Божої матері, побудованої Варварою Радзівіл, яка володіла Бердичевим. На кошти Радзівілів у костелі було встановлено орган, на якому, за переказами, грав польський композитор Фредерік Шопен. У 1850 році у костелі вінчалися письменник Оноре де Бальзак та графиня Евеліна Ганська, а у 1857 році тут був охрещений відомий англійський письменник Джозеф Конрад. У радянські часи приміщення костелу використовувалося як спортзал, для чого всередині зробили другий поверх.

Нині костел повернуто католицькій громаді, при ньому працює недільна школа, діє благодійний легіон «Бердичівська Мадонна».

За 20 кілометрів від обласного центру, у селі Дениші, знаходиться "замок Терещенка" - палац, який датується кінцем XIX - початком XX століття. Замок у Денишах стоїть в дуже мальовничому місці на березі річки Тетерів. Відомо, що Терещенко був видатним бізнесменом свого часу, і для палацу він обрав новий матеріал - бетон, що було неординарною відмінністю в той час. На сьогодні палац в руїнах. Частково збереглася вежа, з елементами гвинтової драбини, спуском в підземелля, частина західної стіни і невеликі сходи, внутрішні стіни повністю знищені.

Чудовий, навіть у напівзруйнованому стані, палац Терещенків у селі Червоне Житомирського району. Любителі старовини, що відвідають Червоне, залишаються враженими від культурного шоку: незвичайний, величезний палац Терещенків, який має порожні віконні отвори і здивовано дивиться на прихожан місцевої церкви, яка прилегла до одного з крил маєтку. Колись тут було професійно-технічне училище (ПТУ), але за кілька років, коли воно переїхало до нової будівлі, палац швидко зруйнувався і перетворився на руїну. Фонтан з трьома напівоголеними граціями, що раніше був прикрасою палацу, перенесли під будівлю селищної ради, а сам палац віддали церкві [47].

Унікальний об'єкт – замок Радомисль знаходиться у місті Радомишль Житомирської області, за 100 км від столиці. У 1612 році монахами Києво-Печерської Лаври тут була побудована перша в Центральній Україні паперова фабрика. Її засновником став відомий релігійний і громадський діяч тих часів Єлисей Плетенецький (1550-1624).

У 1902 році споруда була реконструйована з використанням червоної цегли, після чого вона стала млином. У 1989 році млин зробив останню партію борошна і був закинутий. До 2000 року приміщення поступово руйнувалося та перетворювалося на смітник. Прилегла територія була зовсім занедбана. Повертати об'єкт до життя у 2007 році взялась Ольга Богомолець – відомий лікар, та меценат і громадський діяч. Тут вона створила історико-культурний комплекс з єдиним у світі музеєм української домашньої ікони.

На сьогодні територія замку з усіх боків оточена водою та пишним ландшафтним парком. Тут б'ють джерела, ростуть рідкісні рослини, живуть видри, норки, бобри, лелеки, плаває риба.

Житомирщина багата на різноманітні події та ресурси. Розвиток подієвого туризму дозволяє зменшити коливання туристичної сезонності та стає додатковим джерелом фінансових надходжень для регіону. На Житомирщині регулярно проводяться різні фестивалі, такі як міжнародне літературно-мистецьке свято "Лесині джерела". У Новограді-Волинському 35 років тому було започатковане Міжнародне свято літератури і мистецтв на знак вшанування геніальної землячки Лесі Українки.

На площі Лесі Українки щороку відбувається урочисте відкриття цього свята, на яке прибувають зарубіжні делегації з Грузії, Польщі та Білорусії, з Гадяча Полтавської області — батьківщини Олени Пчілки, матері Лесі Українки та дружніх міст України.

У Палаці культури проводиться літературно-музичний вечір за циклом поезій Лесі Українки «Сім струн». Глядачам висвітлюють багатобарвний творчий світ Лесі Українки, філософію її життя та безмежну глибину поетичної душі. У програмі вечора лунають уривки творів Лесі Українки, поєднані з її поезією та піснями у виконанні учнів та викладачів Школи мистецтв, творчих колективів та місцевих аматорів народної творчості.

Фестиваль сучасної української естрадної пісні "Зорі над Уборттю" у м. Олевськ на якому вітчизняні та зарубіжні виконавці співають не лише твори сучасних українських композиторів, але й обробки українських народних пісень та власні українською мовою.

Фестиваль авторської пісні імені Олександра Щиріна «Мі-Сі-Соль» – щорічний фестиваль самодіяльної авторської пісні, за представництвом учасників має статус міжнародного. В Дениші приїжджають автори-виконавці з України, Росії, Польщі, Молдови, Білорусі, Грузії та Німеччини.

Фестиваль проходить на відкритому повітрі – в мальовничому куточку Житомирського Полісся, на березі річки Тетерів.

Дениші – перлина Поліського краю, «маленька Швейцарія» з чудовою річкою Тетерів, яка тече в двадцяти кроках від сцени; це величезні 600-літні дуби, що створюють величний спокій і рівновагу в душі; це вечірній дзвін Тригирського монастиря; це казкова липнева ніч з віддаленим шумом водоспаду; це скелі, які залучають спортсменів-скелелазів з різних куточків світу.

Міжнародний фестиваль дерунів у місті Коростень щороку приваблює все більше туристів. Справа тут не тільки у тому, щоб поласувати деревами, тут можна записати нові оригінальні рецепти їх приготування, сфотографуватись біля поки що єдиного пам'ятника дереуну, чи навіть опинитись у книзі рекордів, потрапивши випадково на фото біля найбільшого в світі дереуна.

Крім того, у міському парку культури і відпочинку міста Коростеня приваблюють пам'ятники князю Малу, княгині Ользі, Малуші та князю Ярославу, об'єкт «Скеля», «Ольжині купальні», фонтани і водограї, святковий концерт, атракціони, конкурси, сувеніри, різноманітні вироби декоративно-ужиткового мистецтва.

У селі Романівці Попільнянського району, на Батьківщині відомого українського поета, перекладача та громадського діяча Максима Рильського, відбувається театральномистецьке свято «Романівська весна». Цей захід збирає митців та шанувальників творчості поета з усієї України.

На Житомирщині проводяться і етнологічні фестивалі "Поліське перевесло" у смт. Ємільчино, "Мистецький червень" та "Поліське весілля" у м. Житомир, "Купальські роси" у с. Немиринці Ружинського району.

Отже, історико-культурні і подієві ресурси Житомирщини свідчать про те, що область має значний потенціал для розвитку туризму.

2.3. Оцінка інфраструктурної компоненти та туристичного іміджу Житомирського регіону

Розвиток туризму в будь-якому регіоні залежить від належної туристичної інфраструктури, її організації та функціонування, а також врахування методологічних та правових аспектів.

Слистратова Г.І. визначає туристичну інфраструктуру як сукупність рекреаційних закладів та супутніх об'єктів, які фінансуються державою. Проте, це визначення теж не враховує всіх компонентів туристичної інфраструктури.

Найбільш повним і комплексним є визначення Гайдука А.Б., який розуміє під туристичною ринковою інфраструктурою сукупність елементів, що забезпечують функціонування і взаємодію суб'єктів туристичної сфери та регулюють потоки матеріальних, фінансових і інформаційних ресурсів.

Туристична інфраструктура включає матеріально-технічну базу елементів і структур, які утворюють туристичну ринкову інфраструктуру. Деякі дослідники також включають до неї музеї, пам'ятки та природні об'єкти, які також є частиною туристичних ресурсів регіону. Ці ресурси становлять основу для розвитку туристичної галузі в цілому [28].

Таким чином, туристична інфраструктура визначається як сукупність елементів, які забезпечують належне функціонування туризму, регулюють взаємодію між суб'єктами туристичної сфери і сприяють розвитку туристичної діяльності в регіоні.

У туристичній інфраструктурі вирізняються різні елементи, такі як будинки, споруди, транспортна інфраструктура, культурні та розважальні заклади й інші, які грають роль у наданні послуг туристам. Зазначене визначення відповідає законодавству України. Туристична інфраструктура має свою структуру, її елементи потребують постійного контролю та розвитку.

Інфраструктуру можна поділити на основну (виробничу) та супутню. Основну інфраструктуру становлять об'єкти розміщення, харчування та транспортування туристів. До супутніх елементів входять культурні заклади, медичні заклади, спортивні заклади тощо, які також беруть участь у наданні додаткових туристичних послуг.

Розвитку туристичної інфраструктури Житомирської області сприяють природно-географічні, культурно-історичні та соціально-економічні фактори. Основними документами, що регламентують інфраструктурне життя області, є різноманітні програми залучення інвестицій, програми культурного та мистецького розвитку, а також програми реформування інфраструктури водопостачання та каналізації.

Загальні тенденції та індекс розвитку інфраструктури області відображені в таблиці 2.2, яка показує стан рекреаційних ресурсів Житомирщини. Область займає одне з провідних місць у державі за наявністю рекреаційних ресурсів, що сприяє збільшенню кількості туристів, які відвідують область. Індекс розвитку рекреаційної складової свідчить про позитивну тенденцію у розвитку інфраструктури.

Таблиця 2.2

Розраховані індекси розвитку інфраструктури

Складові інфраструктури (підсистема)	Індекс	Значення індексу	Рейтинг
Транспортна підсистема	ІРт.с.	0,968983	9
Підсистема зв'язку	ІРс.з.	1,038129	17
Екологічна (природоохоронна) підсистема	ІРп.с.	1,617783	2
Рекреаційна підсистема (туризм)	ІРр.с.	1,076464	3
Підсистема житлово-комунального господарства	ІРс.жкг	1,8805	7
Освітня підсистема	ІРо.с.	0,974156	18
Медична підсистема	ІРм.с.	0,997308	17
Підсистема соціального забезпечення	ІРс.с.з.	0,007295	5
Культурна підсистема	ІРк.с.	1,013436	16
Інтегральний індекс динаміки розвитку інфраструктури	ІРінф.	1,14059	4

Джерело: [28]

Відповідно до проведеного дослідження із використанням даних Головного управління статистики у Житомирській області [17], Житомирський регіон займає четверте місце серед всіх областей України за показником індексу розвитку інфраструктури. Однак є кілька невирішених проблем, які впливають на подальші перспективи розвитку.

Наразі єдиний туристично-інформаційний центр в області розташований у місті Коростень, де з 2008 року проводиться Міжнародний фестиваль дерунів, що залучає понад 50 тисяч людей з різних куточків України та навіть з-за кордону.

З урахуванням цих фактів, основна діяльність державних та місцевих органів влади повинна бути спрямована на подальший розвиток і вдосконалення існуючої інфраструктури шляхом залучення державних і інвестиційних коштів, співпраці з європейськими партнерами, впровадження інноваційних підходів, модернізації соціальної та виробничої інфраструктури.

Пряма дія на туристичні підприємства визначається основними факторами, такими як клієнти (споживачі туристичних послуг), конкуренти та посередники. Для визначення стратегічного аналізу галузевого середовища, необхідно вивчити стан ринку туристичних послуг Житомирської області (включаючи інфраструктурну складову та туристичні потоки), конкурентне середовище туристичних підприємств Житомирщини та регіональну політику в сфері туризму.

Було проведено дослідження туристичного потенціалу об'єктів туристичної інфраструктури міста Житомира та Житомирської області. Туристична інфраструктура складається з 6 основних об'єктів дослідження, які можна знайти в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Складові об'єкти туристичної інфраструктури Житомирської області

№ з/п	Об'єкти туристичної інфраструктури Житомирської області	Складові інфраструктури
1	Об'єкти екскурсійного туризму	1 Музеї м. Житомира: Меморіальний будинок-музей С.П. Корольова Музей космонавтики ім. С.П. Корольова Музей природи та мінералогії Красназавчий музей та картинна галерея Меморіальний будинок-музей В.Г. Короленка Музей пожежної охорони Курган могили гайдамаків (с. Кодня) Музеї м. Коростеня: Красназавчий музей Залишки Іскоростеня Ольжині купальні

		<p>Могила князя Ігора (с. Немирівка) Музеї м. Бердичіва: Красзнавчий музей Музеї м. Овруча: Олегова могила Музеї м. Володарськ-Волинського: Музей дорогоцінного та декоративного каменю</p>
2	Об'єкти екологічного туризму	<p>2 Природні заповідники: Поліський природний заповідник (с. Селезівка Овруцького району) Словечансько-Овруцький кряж Геологічний заказник «Кам'яне село» Лісовий державний заказник «Туганівський» Ботанічний заказник «Городницький» Ландшафтний заказник «Плотниця» Зоологічний державний заказник «Казява» (м. Новоград-Волинський) Урочище «Модрина» «Криниченька» «Корнієв» Парки: Ботанічний сад Агроєкологічної академії Парк культури і відпочинку ім. Ю. Гагаріна Верхівнянський парк Городницький парк Івницький парк Трощанський парк Андрушівський парк Бондарецький парк Високівський парк Грбчаковий ліс Кмитівський парк Коростишівський парк Турчинівський парк Ушомирський парк Парк ім. Кутузова (м. Володарськ-Волинський)</p>
3	Об'єкти лікувально-оздоровчого туризму:	<p>3 Туристична база «Лісовий берег» Санаторії: «Дениші» «Іршанськ» «Тетерів»</p>
4	Об'єкти спортивного і пригодницького туризму:	<p>4 Полювання і рибальство Туристичні походи різної категорії Туристичні табори Пішохідні марафони Гірський туризм на скелях «Голова Чацького» та в Денисах</p>
5	Об'єкти літературного туризму:	<p>5 Музеї м. Житомира: В.Г. Короленка Літературний музей Літературно-меморіальний музей О. де Бальзака (с. Верхівня Ружинського р-ну)</p>
6	Об'єкти паломницького туризму:	<p>6 Сакральні об'єкти м. Житомира: Преображенський кафедральний собор Михайлівська церква Кафедральний костел св. Софії Семінарійський костел Німецька кірха</p>

		Хрестовоздвиженська церква Троїцький монастир (с. Тригир'я) Сакральні об'єкти м. Бердичіва: Монастир Босих кармелітів Костел Святої Варвари Сакральні об'єкти м. Овруча: Василіївський монастир Миколаївська церква (сmt Олевськ) Церква Різдва Богородиці (с. Кодня)
--	--	---

Житомирська область є багатим краєм, що налічує культурні і природні пам'ятки, де народилися або проживали різні видатні особистості.

На території області знаходиться 588 сакральних споруд, з яких 14 вважаються пам'ятками архітектури. Значна частина цих споруд – 414 – належать до православних церков. Вивчення та включення сакральних об'єктів в туристичні маршрути різних спрямувань (екологічні, пізнавальні, краєзнавчі тощо) є важливим кроком у розвитку паломницького туризму і туризму загалом.

Місто Володарськ-Волинський, що спочатку називалося Александрополем, має свою історичну цінність. Державний музей коштовного та декоративного каміння Міністерства фінансів, розташований у місті, відомий не тільки в Україні, але й за її межами. Крім того, на території району знаходяться й інші рекреаційні об'єкти, які можуть привертати туристів.

Один із важливих показників стану туризму в області - це обсяг туристичних потоків. Протягом 2000-2018 років обсяг туристичних потоків в Житомирській області зазнавав динамічних змін. Подано динаміку туристичних потоків Житомирської області за зазначений період у таблиці 2.4, складеній на підставі джерела [17].

Таблиця 2.4

Динаміка туристичних потоків Житомирської області протягом 2000-2020 років (кількість туристів)

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	віїзні туристи	внутрішні туристи
2000	8044	640	464	6940

2001	8639	626	387	7626
2002	13260	1520	387	11353
2003	16006	1467	647	13892
2004	7206	958	535	5713
2005	9997	295	1280	8422
2006	11991	13	2734	9244
2007	12857	–	3774	9083
2008	15472	56	5702	9714
2009	14700	10	4483	10207
2010	15875	–	5474	10401
2011	10694	9	6079	4606
2012	12878	30	7242	5606
2013	9613	2	7290	2321
2014	6060	3	4693	1364
2015	6283	–	3771	2512
2016	8615	–	5101	3514
2017	9516	–	6954	2562
2018	17957	1	14597	3359
2019	21594	20	19203	2371
2020	11203	–	10513	690

Приголомшливе зростання туристичних потоків спостерігалось з 2000 по 2019 рік, і тільки в 2020 році спостерігається помітний спад. Так, у 2000 році було обслужено лише 8044 туристи, тоді як у 2019 році ця цифра сягнула 21594. Однак, через пандемію COVID-19, у 2020 році кількість туристів різко знизилася до 11203.

Спостерігається ріст кількості в'їзних (іноземних) туристів з 2000 по 2018 рік. У 2000 році їх було всього 640, а в 2018 році - вже 14597. Однак, у 2019 та 2020 роках кількість в'їзних туристів зменшилася і становить 20 і 0 відповідно. Це може бути пов'язано з обмеженнями в'їзду, пов'язаними з пандемією.

Внутрішні туристи здебільшого перевищували кількість виїзних туристів протягом аналізованого періоду. Однак, у 2010 році кількість виїзних туристів стала більшою за кількість внутрішніх, і ця тенденція тривала до 2018 року. З 2019 року внутрішні туристи знову стали переважати.

Загалом, туристична індустрія Житомирської області пережила досить істотні зміни протягом аналізованого періоду. Значне зростання кількості туристів відбувалося до 2019 року, що свідчить про популярність регіону серед

як внутрішніх, так і зовнішніх туристів. Однак, пандемія COVID-19 суттєво вплинула на туристичний потік у 2020 році.

На стратегічний розвиток туристичної галузі в Житомирській області має значний вплив неефективна регіональна політика місцевих органів влади.

У Стратегії розвитку Житомирської області до 2027 року [81] визначені пріоритетні стратегічні напрями розвитку туристичної сфери регіону. З метою ідентифікації найбільш перспективних видів туризму та відповідних для них територій розвитку, проведено умовне туристичне районування території Житомирської області.

Туристичне районування - це поділ території на певні одиниці, які мають свою спеціалізацію у рекреаційному обслуговуванні, різні рекреаційні ресурси і напрями їх освоєння та охорони. Таке районування передбачає поділ на регіони, райони та зони, які об'єднують території з подібними історичними, географічними та ресурсними особливостями та традиціями у сфері організації відпочинку та туризму.

Житомирська область входить до складу Поліського туристичного регіону, центром якого є місто Рівне. Територія області складає Житомирський туристичний район, і центром цього району є місто Житомир. Область розташована у двох природно-кліматичних зонах - Полісся та Лісостеп, що дозволяє поділити Житомирський туристичний район на два підрайони: Південний з центром у місті Житомир та Північний з центром у місті Коростень.

Південний туристичний підрайон займає південну частину області і охоплює приблизно 55,0% її території. Він включає п'ять туристичних зон: Житомирську, Бердичівську, Новоград-Волинську, Радомишльську та Любарську. Північний туристичний підрайон включає Овруцьку туристичну зону (Романівський, Овруцький та Народицький райони), Олевську туристичну зону (Олевський район), Коростенську туристичну зону (Коростенський, Лугинський райони).

Обидва підрайони мають значний та різноманітний природно-рекреаційний потенціал, який представлений сосновими борами, дібровами, річками та історичними об'єктами. Ці території мають унікальні пам'ятки архітектури, мистецтва та історії, що можуть бути привабливими для туристів та сприяти розвитку туристичного сектору області.

На даний момент Житомирська область не є "туристичним регіоном", і це зумовлено слабо розвинутою туристичною інфраструктурою. Проте регіон має потенціал для розвитку внутрішнього туризму, що може бути використано для формування й розвитку високоефективного і конкурентоспроможного екскурсійно-туристичного комплексу, що задовольнятиме потреби громадян у різноманітних туристичних послугах.

Однак існують нерозв'язані проблеми інвестиційного, інноваційного та інформаційно-промоційного характеру, що обмежують перехід туристичного комплексу регіону до гнучкої ринкової моделі функціонування та самоорганізації на засадах синергетичної взаємодії між усіма елементами сервісної інфраструктури.

Аналізуючи переваги та недоліки туристичного комплексу Житомирщини, можна зробити висновок, що перспективний розвиток туризму в регіоні повинен базуватися на трьох складових: інвестиціях, інноваціях та інформаційних комунікаціях. Широке залучення зовнішніх інвестиційних потоків, реалізація державних інвестиційних проектів та активізація внутрішнього інвестиційного капіталу є необхідним для розвитку ефективного туристичного комплексу.

Також важливо запозичити туристичні інновації та перейти на прогресивні європейські стандарти гостьового та рекреаційного сервісу, щоб забезпечити розвиток конкурентоспроможного на міжнародному ринку туристичного сектора регіону. Маркетингово-промоційні заходи з інформаційного "прориву" є необхідними для інтеграції регіону у глобальний ринок туристичних послуг. Запропоновані заходи сприятимуть збільшенню інвестиційної привабливості Житомирщини та покращенню туристичного

іміджу регіону. Вони також мають сприяти збільшенню обсягів туристичних потоків, зростанню надходжень до бюджетів, підвищенню рівня надання послуг туристичними підприємствами, зайнятості населення та доходів мешканців Житомирської області.

Житомирщина багата на історичні та культурні пам'ятки, такі як давні замки, церкви, монастирі, архітектурні споруди. Це привертає історичних туристів і любителів культурного спадку.

Сільські райони області пропонують агротуристичні прогулянки, де туристи можуть побачити сільський спосіб життя, допомагати на фермах і спробувати місцеві страви та продукти. Місцеві традиції, народні ремесла, народна музика та танці також можуть зацікавити туристів, які хочуть пізнати культуру та спадщину регіону.

Житомирський регіон має певний рівень туристичної інфраструктури, але він може бути ще покращений. До позитивних аспектів можна віднести наявність музеїв, пам'ятників архітектури, природних заповідників та парків, які приваблюють туристів. Також є деякі готелі, ресторани та туристичні агентства, які забезпечують послуги для відпочиваючих.

Однак є певні недоліки, які можуть обмежити привабливість регіону для туристів. Недостатній розвиток туристичних маршрутів та інфраструктури для активного відпочинку можуть стати перешкодою для привабливості регіону. Також можуть виникати проблеми з транспортним сполученням та забезпеченням необхідних послуг для іноземних туристів.

Проте, туристичний імідж регіону може бути ще покращений за допомогою активного маркетингу та просування Житомирської області як привабливого туристичного напрямку. Важливо створити цікаві та різноманітні туристичні програми, які б задовольняли потреби різних категорій туристів.

Загалом, Житомирський регіон має значний потенціал для розвитку туризму, але для досягнення успіху в цій галузі необхідно звернути увагу на покращення інфраструктурної компоненти та активний маркетинговий підхід для підвищення туристичного іміджу регіону.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Аналіз розвитку туризму на Житомирщині

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації стан туристичної індустрії в Україні можна охарактеризувати як період істотного зниження кількості туристів і доходів. Війна негативно позначилася на індустрії туризму в Україні, особливо в східних регіонах, які зазнали найбільших наслідків. Зменшення кількості туристів та прибутків суттєво вплинуло на стан туризму. Багато готелів та інших туристичних підприємств припинили свою діяльність або скоротили її через зменшення попиту. Це призвело до втрат робочих місць та складнощів у сфері економіки для мешканців постраждалих регіонів.

Незважаючи на значний потенціал, Житомирщина не є лідером серед областей України щодо розвитку туризму. З результатів SWOT-аналізу, представленого в таблиці 2.1, випливає, що основною проблемою повноцінного інтегрування Житомирської області в світовий туристичний простір є відсутність загальноприйнятих стандартів туристичного сервісу, які мають чинність у світі. Ця обставина, очевидно, пояснює статистичний спад кількості іноземних туристів у Житомирщину в 1990-х роках і обмежений приріст їх кількості за останні роки, зокрема тих, хто подорожує індивідуально, та цінність яких для країни збільшується вдвічі-тричі, у порівнянні з туристами, що подорожують у складі груп. Виявлено також ряд інших значних перешкод, які обмежують зростання туризму в Житомирській області та відштовхують потенційних клієнтів, які могли б обрати цей регіон для відпочинку. Окремі з них є характерними для всієї України, а деякі – для даного регіону. Загалом, перелічені проблеми маємо такі:

- відсутність чіткої туристичної політики на національному та місцевому рівнях;

- ускладнений візовий режим; проблеми із транспортними засобами;
- низька якість об'єктів проживання та обслуговування;
- відсутність організованого приватного та комерційного сектора;
- недостатність регіональної співпраці.

Таблиця 2.1

SWOT-аналіз туристичного комплексу Житомирської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>Сприятливе прикордонне розташування. Розташування на території Критського транспортного коридору та міжнародних магістралей, які з'єднують Західну Європу із Східною.</p> <p>Розвинена залізнична сполученість з багатьма містами, включаючи Київ, Львів, Ужгород, Харків, Одесу, Сімферополь, Мінськ, Москву та Санкт-Петербург.</p> <p>Наявність значних сировинних ресурсів, таких як граніти, апатито-ільменітові руди, торф, ліс, продукція сільського господарства і т. д.</p> <p>Велика лісистість території та значні обсяги лісових ресурсів.</p> <p>Наявність природно-заповідного фонду, зокрема заповідників та заказників.</p>	<p>Недостатньо розвинена інфраструктура на основних автомагістралях області, зокрема, готельно-ресторанний та авторемонтний сервіс.</p> <p>Низька якість обслуговування.</p> <p>Багато автошляхів потребують реконструкції та ремонту та не відповідають європейським стандартам.</p> <p>Не повністю використані можливості міжнародної співпраці області, районів та міст.</p> <p>Недостатня диверсифікація підприємств туристичної галузі.</p> <p>Низький рівень інноваційної активності.</p> <p>Недостатня кількість кваліфікованих робітників.</p> <p>Можливі негативні наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції.</p>
Сприятливі можливості	Можливі загрози
<p>Розвиток транспортної та прикордонної інфраструктури.</p> <p>Розвиток міжнародної співпраці в економічній та культурній сферах.</p> <p>Створення інституційних умов для розвитку територій і територіальних громад.</p> <p>Приєднання області до Єврорегіону «Дніпро».</p> <p>Розвиток фінансової інфраструктури та інфраструктури підтримки туризму.</p> <p>Розширення мережі природно-заповідного фонду.</p> <p>Реалізація інвестиційних проектів на умовах співфінансування із державного бюджету.</p> <p>Розбудова транспортних коридорів при підготовці України до Європейського чемпіонату з футболу «Євро-2012».</p> <p>Реалізація Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та державної стратегії регіонального розвитку.</p> <p>Розвиток міжнародних контактів академічних та науково-дослідних установ.</p>	<p>Послаблення уваги центральних органів виконавчої влади до реалізації державної стратегії регіонального розвитку.</p> <p>Неефективні процеси реформування економіки.</p> <p>Посилення централізації органів державної влади.</p> <p>Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні.</p> <p>Погіршення умов фінансування і кредитування.</p> <p>Подальше погіршення інфраструктури.</p> <p>Зменшення інвестицій в екологію та охорону навколишнього природного середовища.</p> <p>Відтік активних кадрів у зв'язку з попитом нових «центрів тяжіння» кваліфікованої робочої сили.</p>

Джерело: [94]

Туристична індустрія України, зокрема східні області, зазнала значних втрат ще з 2014 року, коли розпочалася російська окупація Кримського півострова. Цей півострів мав велику популярність серед туристів, як внутрішніх, так і з-за кордону. Згідно з Державною службою статистики України, кількість міжнародних туристичних прибутків в Україні зменшилася з 14,2 мільйонів у 2013 році до 9,9 мільйонів у 2016 році, що є спадом на 30%. Також дохід від туристичної галузі скоротився з 1,8 мільярда доларів у 2013 році до 1,2 мільярда доларів у 2016 році, що є спадом на 33%. Незважаючи на ці виклики, в останні роки спостерігаються позитивні ознаки відновлення туристичної активності в Україні. У 2019 році кількість міжнародних туристів зросла до 13,4 мільйонів, а доходи від туристичної галузі зросли до 2,6 мільярда доларів. Проте пандемія COVID-19 серйозно позначилася на галузі туризму в усьому світі, включаючи Україну, і це негативно вплинуло на процес відновлення туристичної індустрії загалом [36].

Державне агентство розвитку туризму провело аналіз недоотриманих доходів державного бюджету України від туристичної галузі через військовий конфлікт. Згідно з цими обчисленнями, у 2022 році державний бюджет України втратив 1 мільярд 551 мільйон 182 тисячі гривень у податках з туристичної галузі, що на 31% менше, ніж у 2021 році, коли до бюджету надійшло 2 мільярди 231 мільйон 860 тисяч гривень. Загалом, кількість платників податків, зайнятих у туристичній сфері, зменшилася на 17% протягом року.

Оцінюючи види туристичної діяльності, важливо відзначити, що надходження податків у 2022 році зменшилися практично в усіх сегментах туристичного бізнесу, за винятком об'єктів діяльності засобів тимчасового розміщення, кількість яких зросла на 45,9%. Щодо інших об'єктів класифікації в туристичній сфері, доходи від них у 2022 році в порівнянні з 2021 роком зменшилися в межах від 26,7% до 57%.

Туризм є значущим сектором економіки Житомирщини, що може сприяти створенню нових робочих місць та спонукати до економічного

зростання. Останнім часом уряд України зрозумів важливість туризму та приймає кроки для розвитку цієї галузі на національному рівні. У 2020 році уряд представив стратегію розвитку туризму, спрямовану на залучення 100 мільйонів відвідувачів до України до 2030 року [14].

Туристичний сектор має потенціал для розширення місцевої економіки, створення можливостей для малого бізнесу та підприємців. Цей сектор також сприяє збереженню культурної спадщини та природних ресурсів, заохочуючи місцевих мешканців до збереження та пропаганди своїх унікальних пам'яток.

Завдяки туризму може відбутися розвиток інфраструктури в регіоні, оскільки нові готелі, ресторани та інші об'єкти будуються для обслуговування відвідувачів. Такий мультиплікативний ефект може сприяти зростанню суміжних галузей, таких як сільське господарство, ремесла та культурні заходи.

Отже, туризм має можливість стати важливим каталізатором економічного розвитку Житомирської області, приносячи численні прибутки для місцевої економіки та населення.

На території Житомирщини розташовані ряд унікальних туристичних об'єктів [4], які мають потенціал привертати відвідувачів з усього світу. До них належать:

- історичні пам'ятки, зокрема Замкова гора IX століття в Житомирі, Софійський собор у Звягелі та середньовічна фортеця в Овручі;
- культурні події, такі як святкування Дня міста Житомира, Овруцький фестиваль огірків та Коростишівський фестиваль меду;
- природні природничі атракції, зокрема Поліський природний заповідник з лісовими масивами, ландшафтний заказник "Плотниця" з унікальною флорою та фауною, численні озера, джерела та річки;
- релігійні об'єкти, такі як православні монастирі та хасидський центр у Бердичеві.

Незважаючи на існуючі цінні пам'ятки, туристичний сектор Житомирщини є дещо відсталим порівняно із світовими тенденціями. Багато з об'єктів не мають необхідної інфраструктури та послуг для приваблення

достатньої кількості відвідувачів, регіон ще не повністю використовує свій потенціал як туристичний напрямок.

Зниження надходжень від туристичного збору відзначено в 14 областях України, переважно в тих, які в минулому або зараз перебувають у зоні воєнних дій чи тимчасово окуповані. Наприклад, у Херсонській області обсяг туристичного збору скоротився на 95%, у Миколаївській – на 90%, у Донецькій – на 83%, та у Луганській – на 80%. Значний зниження також відбувся в Одеській (80%), Запорізькій (78%), Харківській (61%), Сумській (58%), місті Київ (54%), Чернігівській (53%), Київській (43%) та Житомирській (24%) областях. В Дніпропетровській та Рівненській областях зменшення доходів від туристичного збору становило 15%.

Військові конфлікти мають значний негативний вплив на туристичну індустрію як регіонів, так і всієї країни. Серед основних причин, які призводять до негативного впливу військових дій на туризм, можна виділити побоювання щодо безпеки, зниження попиту, пошкодження інфраструктури, втрату робочих місць та погіршення іміджу. Всі ці фактори в сукупності суттєво впливають на розвиток туристичної діяльності в Україні.

Загалом, наслідки військових дій для індустрії туризму є дуже серйозними і можуть призвести до значних втрат як у туристичній галузі, так і в інших сферах. Ці наслідки можуть відчуватися протягом тривалого періоду після завершення військових дій.

Розвиток туризму в Житомирській області зіштовхується з рядом проблем, які є характерними для багатьох регіонів України [31]. Серед них:

- 1) Відсутність інфраструктури. В регіоні не вистачає належної інфраструктури для зручного розміщення великої кількості відвідувачів. Відсутність готелів, ресторанів та ефективних транспортних засобів ускладнює переміщення туристів по регіону.

- 2) Обмежена популяризація та маркетинг. Регіон інвестував недостатньо у рекламу своїх визначних пам'яток та послуг серед потенційних відвідувачів.

Це спричинило низьку обізнаність та зацікавленість туристичним напрямком у регіоні.

3) Сезонний туризм. Туристична індустрія в регіоні майже повністю залежить від сезону, оскільки більшість відвідувачів прибуває влітку. Це ускладнює завдання бізнесу та туристичних об'єктів забезпечувати постійну діяльність і стабільний дохід.

4) Обмежене фінансування. Для розвитку туризму регіону потрібні значні інвестиції у покращення інфраструктури, розвиток послуг та маркетинг. Проте держава та приватний сектор не поспішають вкладати кошти в галузь, що обмежує її потенціал для зростання.

Для подолання цих труднощів Житомирська область має розробити комплексну стратегію розвитку туризму, яка вирішуватиме ці питання та створить сприятливе середовище для розвитку галузі. Стратегія повинна зосередитися на поліпшенні інфраструктури, популяризації визначних пам'яток регіону та розширенні туристичних можливостей.

3.2. Стратегічні напрями та шляхи розвитку туризму на Житомирщині

Рішенням Житомирської обласної ради від 18 грудня 2019 року № 1722 затверджена Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року (зі змінами від 24.12.2020 №18), яка є головним регіональним стратегічним документом, що визначає пріоритети соціально-економічного розвитку області на довгостроковий період.

Стратегією розвитку Житомирської області передбачений спеціальний розділ, а саме: “Сприяння розвитку туризму, збереження і розвиток історико-культурної спадщини”.

Реалізація Стратегії забезпечується двома послідовними та взаємопов'язаними етапами: перший – 2021-2023 роки; другий – 2024-2027 роки.

Для першого етапу розроблено План заходів на 2021-2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року (затверджений

рішенням Житомирської обласної ради від 18 грудня 2019 року № 1722 зі змінами від 27 травня 2021 року № 67).

Для другого етапу реалізації Стратегії обласною військовою адміністрацією розроблено План заходів на 2024-2027 роки з реалізації Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року .

Мета Стратегії визначена у сформульованій на підставі стратегічних цілей місії та свідчить про її людиноцентричність, а саме: «Місія Житомирської області – досягнути високої якості життя та людського капіталу на основі посилення конкурентоздатності економіки та створення комфортних і безпечних умов для проживання в територіальних громадах.».

План заходів з реалізації Стратегії розвитку Житомирської області передбачає: сприяння розвитку туризму, збереження і розвиток історико- культурної спадщини;

формування позитивного туристичного іміджу регіону;

розвиток туристичної інфраструктури;

комплексне використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу області;

удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних і туристичних послуг та підготовка кадрів;

створення конкурентоспроможних туристичних продуктів, що відповідають вимогам і очікуванням споживачів та спрямованих на використання різних туристичних ресурсів регіону;

ефективне збереження, відновлення та використання історико-культурної спадщини;

В плані заходів з реалізації Стратегії розвитку Житомирщини на 2021-2023 роки, зокрема, напряму “Сприяння розвитку туризму, збереження і розвиток історико-культурної спадщини” були передбачені наступні проекти:

Технічні завдання на проекти регіонального розвитку	Територіальне спрямування	Відповідальні виконавці
---	---------------------------	-------------------------

2.1. Мандруй Житомирщиною	Житомирська область	Управління культури та туризму обласної військової адміністрації
2.2. Будівництво відпочинкового комплексу	Новоборівська ТГ	Новоборівська селищна рада
2.3. Історико-культурний заповідник «Древній Малин» у місті Малині	Малинська ТГ	Малинська міська рада
2.4. Реконструкція замку Нірода в селі Левків	Глибочицька ТГ	Глибочицька сільська рада
2.5. Цифровізація музейних експонатів	Житомирська область	Поліський національний університет, Управління культури та туризму обласної військової адміністрації
2.6. Повоєнний військовий туризм	Житомирська область	КУ «Житомирський обласний туристичний інформаційний центр» Житомирської обласної ради, Управління культури та туризму обласної військової адміністрації
2.7. Створення обласного туристичного маршруту «Шляхами древлян»	Житомирська область	Управління культури та туризму обласної військової адміністрації
2.8. Реставрація пам'ятки архітектури місцевого значення «Водонапірна башта» (охоронний №17) по вулиці Пушкінська, 24 в м. Житомирі	Житомирська ТГ	Житомирська міська рада
2.9. Дослідження, збереження та популяризація культурного і історичного надбання Овруцького краю	Овруцька ТГ, Словечанська ТГ, Гладковицька ТГ	Овруцька міська рада, Управління культури та туризму обласної військової адміністрації
2.10. Ремонтно-реставраційні роботи з відновленням елементів фасадів пам'ятки архітектури XIX ст. садиби М. Терещенка в м. Андрушівка	Андрушівська ТГ	Андрушівська міська рада

Запропонована стратегія розвитку туризму є ефективним інструментом для налагодження та реалізації сталого туризму та підвищення соціально-економічного статусу регіону. Вона дозволяє об'єднати зусилля держави та підприємницької спільноти для вирішення важливих економічних завдань та досягнення значних соціально-економічних результатів.

Основна мета стратегії розвитку туризму Житомирської області полягає у створенні та забезпеченні сприятливих умов для активізації розвитку туристичної галузі та перетворення її на прибуткову та конкурентоспроможну економічну галузь. Цей підхід сприятиме соціально-економічному розвитку як регіону, так і всієї держави [81].

Процес децентралізації надав можливість територіальним громадам регіону визначати самостійно вектор свого розвитку в туристичному напрямку, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні впливи.

Одним з ключових напрямів Стратегії розвитку туризму в Житомирській області є покращення інфраструктури. Це включає:

1) Розвиток транспортної інфраструктури. Регіону потрібно покращити транспортну інфраструктуру, включаючи дороги, автомагістралі та громадський транспорт, щоб полегшити переміщення відвідувачів як до, так і всередині регіону.

2) Розбудова більшої кількості готелів та інших варіантів розміщення для задоволення зростаючого попиту туристів. Це потребуватиме інвестицій як з державного, так і з приватного сектору.

3) Модернізація наявних туристичних об'єктів. Багато існуючих туристичних об'єктів регіону потребують модернізації для задоволення потреб відвідувачів, включаючи облаштування туалетів, парковок, інформаційних центрів тощо.

4) Розвиток нових туристичних атракцій. Регіон повинен інвестувати у створення нових туристичних атракцій, щоб розширити свою туристичну пропозицію та привернути більше відвідувачів. Це може включати організацію нових культурних подій, заходів на свіжому повітрі та можливостей для активного відпочинку.

5) Поліпшення послуг, пов'язаних з туризмом, включаючи туроператорів, туристичні агентства та екскурсоводів. Це потребує інвестицій у навчання та підготовку для розвитку кваліфікованої туристичної робочої сили.

Одним з основних кроків у вдосконаленні та сталому розвитку туризму в Житомирській області є покращення інфраструктури. Шляхом інвестування у транспортну доступність, розміщення, атракції та послуги, регіон може створити більш привабливе оточення для туристів та збудити економічне зростання у сфері.

Ключовим напрямком розвитку туризму у Житомирській області є просування привабливості регіону серед потенційних відвідувачів. Цей підхід включає декілька аспектів:

1) Розробка комплексної маркетингової стратегії, спрямованої на популяризацію визначних пам'яток серед потенційних туристів. Ця стратегія повинна охоплювати різноманітні тактики, такі як реклама, PR та соціальні медіа.

2) Висвітлення унікальних особливостей регіону, які роблять його привабливим напрямком подорожей. Ці унікальні риси, такі як багата історія, природні красоти та культурна спадщина, слід акцентувати в маркетингових матеріалах, щоб вирізнити Житомирщину серед інших місць.

3) Співпраця з туристичними блогерами. Ця співпраця може збільшити популярність регіону завдяки активному просуванню та рекомендаціям від цих осіб.

4) Партнерство з іншими туристичними організаціями як на рівні України, так і міжнародно. Це включає участь у туристичних ярмарках, спільні маркетингові кампанії та співпрацю у проектах туристичної інфраструктури.

5) Введення стимулів для розвитку туризму, які включають податкові пільги, гранти та кредити під низькі відсотки. Ці заходи можуть привернути приватні інвестиції до розвитку туристичної інфраструктури та послуг.

6) Популяризуючи визначні місця та унікальні атрибути регіону, Житомирська область підвищить інтерес до себе як туристичної дестинації. Це в свою чергу сприятиме збільшенню потоку туристів та сприяє розвитку економіки галузі.

Однією з основних турбот у розвитку туризму Житомирської області є нестача фінансування та інвестицій, що має кілька аспектів:

1) Обмежені державні асигнування, які скоротили ресурси, придатні для інфраструктурних проектів, маркетингових ініціатив та інших напрямків.

2) Приватні інвестиції обмежені обставинами, пов'язаними з економічною стабільністю регіону та обмеженим потоком відвідувачів.

Для покращення фінансової бази та стимулювання інвестиційної активності необхідно спільне зусилля уряду та приватного сектора. Доцільно враховувати декілька аспектів:

1) Розробка стимулів для підтримки туристичного розвитку шляхом співпраці з приватними інвесторами. Такі стимули можуть включати податкові пільги та спеціальні програми для туристичних проектів.

2) Розширення державного фінансування ініціатив, пов'язаних із розвитком туризму. Це включає інфраструктурні проекти, маркетингові кампанії та професійну підготовку для працівників галузі.

3) Активне залучення приватних інвестицій шляхом створення сприятливого бізнес-середовища та демонстрації вигід інвестування в туристичну сферу регіону.

Ці кроки допоможуть покращити стан фінансування та забезпечити необхідні ресурси для розвитку туризму в Житомирській області.

Розвиток туризму в Житомирській області потребує активного формування образу "туристичної дестинації" з відповідними брендами та підбрендами. Багато об'єктів та локацій регіону повинні бути включені до туристичних маршрутів області та навіть країни, за умови їх організованого оформлення та благоустрою. Важливою є створення екологічних стежок на основі природних місць з виділенням окремих об'єктів, що знаходяться поблизу. Також важливо включити фермерські господарства до туристичних маршрутів, що є ефективним для розвитку туризму в області.

Важливим напрямком дослідження є виявлення потенційно привабливих туристичних об'єктів на території області. Потрібно забезпечити всі об'єкти

необхідною інформаційною підтримкою, маркуванням, а археологічні пам'ятки, які знаходяться вздовж можливих маршрутів, можна зробити більш доступними шляхом їхньої музеєфікації. Також локації з чудовими видами повинні бути перетворені на оглядові майданчики зі зручними місцями для відпочинку.

Для зростання привабливості області серед туристів необхідно покращити проведення фестивалів. Особливу увагу варто приділити гастрономічним та культурним фестивалям, які популяризують культурну спадщину.

Реалізація стратегічних напрямів розвитку туризму області на період 2021-2023 років була втілена через затвердження обласної програми розвитку туризму Житомирської області. Для підтримки розвитку туризму було виділено 7 878,2 тисячі гривень з обласного бюджету.

Загалом, протягом 2021-2023 років, на презентацію Житомирської області на міжнародних, всеукраїнських та регіональних виставках, форумах та семінарах, було витрачено 450,0 тис. грн., що відповідає наявним фінансовим можливостям. Для активного популяризування туристичних можливостей регіону, через щорічну організацію інформаційних турів для представників ЗМІ та міжнародних делегацій, було витрачено 370,0 тис. грн., згідно планованого обсягу коштів [81].

У майбутньому, планується використовувати систему моніторингу для оцінки ефективності впровадження стратегії розвитку туризму Житомирської області. Для цього будуть використовуватися відповідні дані (індикатори), такі як:

- впровадження бренд-буку для області та територіальних громад;
- створення та функціонування регіонального туристичного веб-сайту;
- рейтинг та позиціонування інформації про туристичний потенціал області у пошукових системах;
- участь у Всеукраїнських та Міжнародних виставках та промо-заходах, де область може представити;

- обсяг тематичних публікацій та сюжетів у місцевих ЗМІ;
- кількість туристично-інформаційних центрів (ТІЦ);
- кількість відмічених та промаркованих туристичних маршрутів;
- обсяг виробництва друкованої інформаційної продукції;
- кількість обслужених туристів та екскурсантів;
- обсяг доходів до бюджету від діяльності суб'єктів туристичної галузі.

3.3. Соціально-економічний ефект запропонованих заходів

Для реалізації Стратегії розвитку Житомирської області, зокрема її напрямку “Сприяння розвитку туризму, збереження і розвиток історико-культурної спадщини” необхідно розробити спеціальну цільову програму розвитку туристичної галузі регіону.

Цільова програма, що гармонізується зі стратегією розвитку туризму, може складатися з різних програмних заходів, зокрема з таких ключових елементів:

- 1) Затвердження цільової програми розвитку туризму.
- 2) Розробка конкретних механізмів для ефективної реалізації цільової програми розвитку туризму.
- 3) Отримання основних завершених результатів і їх подальше корегування за необхідністю.

Для наочного відображення цього процесу можна розглянути діаграму на рисунку 3.5.

Етап 1: Затвердження цільової програми

Визначення місії, цілей і завдань – цей етап є ключовим, оскільки чітко визначені мети та завдання уникнуть необхідності коригувань у майбутньому. Місія Житомирської області полягає у створенні сучасного туристичного простору, який використовує природно-рекреаційний потенціал для залучення туристів та збільшення прибутку від туризму. Відповідно до місії визначено такі цілі: покращення якості туристичної інфраструктури, збільшення

туристичного попиту, залучення інвестицій у туризм та підвищення внутрішнього туризму.

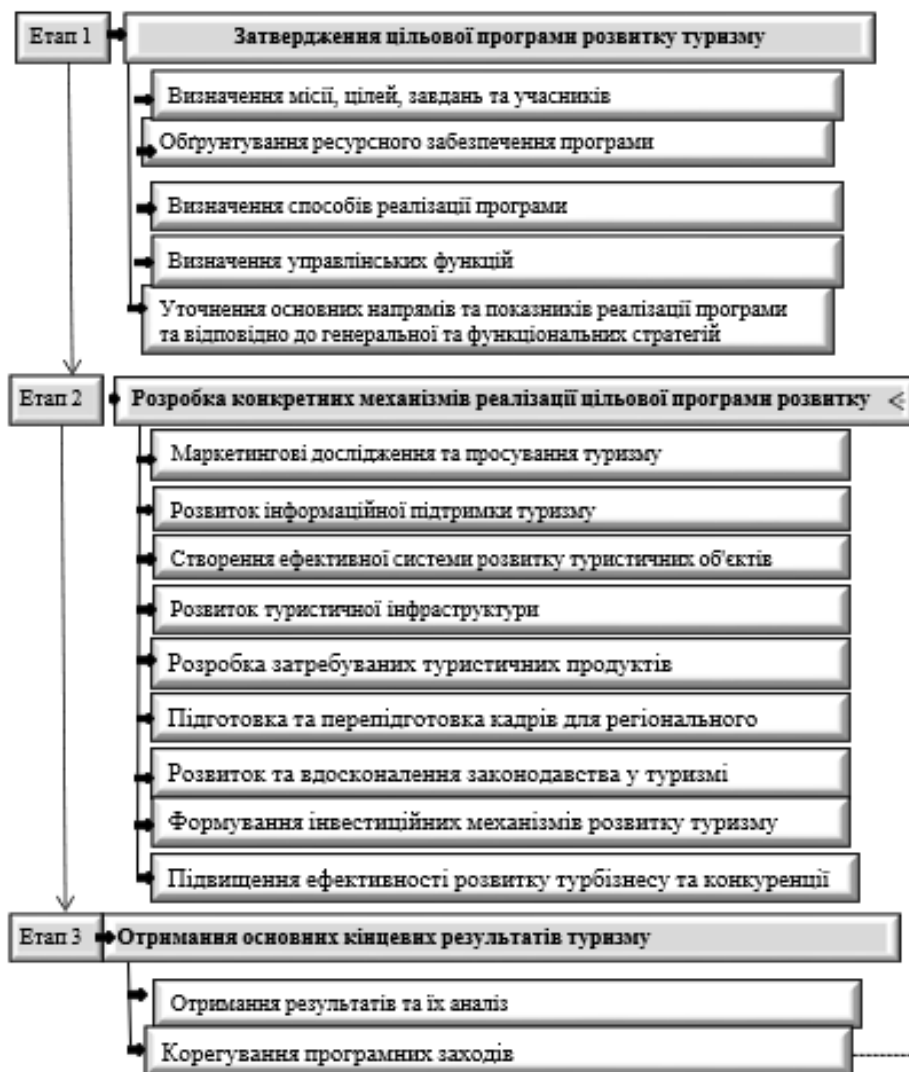

Рис. 3.5. Процес розробки цільової програми розвитку туризму відповідно до стратегії

Ресурсне забезпечення – цей аспект розглядається через три основні напрями: наявність природно-рекреаційного потенціалу, наявність фінансових ресурсів для його розвитку та наявність кадрового потенціалу та системи підготовки кадрів. Ці напрями допомагають організувати туристичні ресурси регіону та визначити їхню ефективність з точки зору соціально-економічного впливу.

Засоби реалізації – цей аспект включає фінансування головних заходів програми, виконання запланованих дій в строки та ініціювання можливих додаткових напрямів розвитку туризму.

Розподіл управлінських функцій – на цьому етапі регіональні органи влади відіграють роль у розробці цільової програми, плануванні процесу управління та розвитку туризму, а також координують реалізацію програми.

Розробка генеральної та функціональних стратегій – розробка генеральних та базових стратегій в рамках програми ґрунтується на методиці формування стратегії розвитку туризму в Житомирській області, яка була розглянута вище.

Етап 2: Механізм реалізації цільової програми

Маркетингові дослідження та просування туризму. Основні аспекти цього етапу включають щорічні дослідження ринків та ідентифікацію цільових груп споживачів туристичних послуг. Також важливо розробляти методи та засоби просування Житомирської області на зовнішніх ринках, формувати її туристичний імідж і бренд, а також піднімати її статус як інвестиційно привабливого регіону.

Створення ефективної системи розвитку туристичних об'єктів. Цей напрям включає підтримку охорони та відновлення природних, культурних та історичних об'єктів, які привертають туристів. Також важливо адаптувати об'єкти для туристичної діяльності, враховуючи вимоги туристичних технологій, та встановити порядок використання рекреаційних земель.

Розвиток туристичної інфраструктури. Цей аспект включає реалізацію великих транспортно-туристичних проєктів, створення умов для розвитку швидкого харчування, торговельних та розважальних комплексів. Також важливо розвивати туристичний транспорт, покращувати під'їзні шляхи до об'єктів та послуги зв'язку.

Розробка затребуваних туристичних продуктів. Важливо розробляти та підтримувати інноваційні турпродукти, а також просувати традиційні продукти

в нових форматах. Зокрема, необхідно вдосконалювати якість турпродуктів та підтримувати суб'єкти туристичного ринку.

Система підготовки кадрів. Розвиток ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів для туристичної галузі та супутніх сфер обслуговування є ключовим. Також важливо забезпечити державну підтримку цієї системи та програму перепідготовки викладацького складу.

Розвиток інформаційної підтримки туризму та статистика. Цей аспект включає розробку цільових показників моніторингу, застосування сучасних технологій для збору та аналізу статистичної інформації з туризму та перехід на міжнародні стандарти обліку туристичних показників.

Розвиток та вдосконалення законодавства у туризмі. Цей напрямок спрямований на підтримку та розвиток туризму в регіоні через вдосконалення відповідного законодавства.

Формування інвестиційних механізмів розвитку. Сприяння залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру за допомогою сприятливих умов для інвесторів та інших заходів.

Підвищення ефективності розвитку турбізнесу та конкуренції. Сприяння розвитку конкурентного середовища у туристичній сфері та підтримка асоціацій туристичних господарюючих суб'єктів.

Етап 3: Отримання основних кінцевих результатів заснований на системі моніторингу, яка запобігає відхиленням від заданих параметрів.

Цей етап включає в себе аналіз та коригування програмних заходів для досягнення мети. В разі несподіваних негативних тенденцій, необхідно внести зміни на другому етапі та виправити ситуацію. Таким чином, запропонована схема розвитку цільової програми туризму сприятиме досягненню стратегічних цілей розвитку туризму.

Отже, аналіз розвитку туризму на Житомирщині виокремлює ряд проблемних аспектів, які перешкоджали або можуть продовжувати заважати розвиткові туристичної галузі. Низький рівень розвитку інфраструктури, недостатня маркетингова активність та відсутність визначеного туристичного

образу регіону є серйозними обмеженнями. Крім того, брак координації між різними галузями та відсутність якісної підготовки фахівців для туристичної індустрії також потребує уваги.

Стратегічні напрями та шляхи розвитку туризму на Житомирщині висвітлюють комплексний план дій для досягнення сталого розвитку туристичної галузі. Відповідно до цього плану, необхідно реалізувати низку заходів, таких як створення власного туристичного бренду регіону, розширення асортименту туристичних послуг, покращення якості та різноманітності інфраструктури, а також використання ефективних маркетингових стратегій.

Соціально-економічний ефект запропонованих заходів може мати значний вплив на розвиток регіону. Реалізація стратегічних напрямів сприяє не лише залученню більшого потоку туристів, а й стимулює зростання економіки області через збільшення прибутковості галузі, залучення інвестицій та підвищення рівня зайнятості. Крім того, розвиток туризму може позитивно вплинути на імідж регіону та підвищити загальний рівень комфорту для місцевих мешканців.

Загалом, розбудова туризму на Житомирщині потребує цілеспрямованих зусиль, планування та впровадження стратегічних заходів.

ВИСНОВКИ

Туристсько-рекреаційний потенціал регіону охоплює сукупність природних, історико-культурних, соціально-економічних і технологічних факторів, що впливають на можливості організації туристичної діяльності в даному регіоні.

Елементами туристсько-рекреаційний потенціалу регіону є природні об'єкти (ландшафти, водні ресурси, кліматичні умови), історико-культурні об'єкти (пам'ятки архітектури, культурні та історичні місця), соціально-економічні чинники (інфраструктура, гостинність населення, економічні можливості) і технологічні особливості (розвиток туристичних послуг, інноваційні рішення).

Для дослідження туристсько-рекреаційний потенціалу регіону використовуються різні методи, включаючи інвентаризацію рекреаційних ресурсів, аналіз їх просторового розподілу, визначення якісних та кількісних характеристик, оцінку потенціалу з використанням бальних систем.

Дослідження туристсько-рекреаційний потенціалу регіону має велике значення для розробки стратегій розвитку туризму, планування туристичних маршрутів і ресурсного управління. Це дозволяє визначити сильні та слабкі сторони регіону, спрямувати ресурси на розвиток туризму та забезпечити стале зростання його потенціалу.

Конкурентоспроможність регіону полягає у його здатності конкурувати з іншими регіонами з метою ефективного використання ресурсів та забезпечення належної якості життя населення. Чіткі стратегічні заходи є важливим чинником для забезпечення та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Туризм є однією з найбільш ефективних індустрій, яка відіграє значну роль як у національних економіках, так і у світовій торгівлі послугами. Розвиток туризму в регіоні має великий потенціал для стимулювання економічного зростання, соціального піднесення та збереження природно-культурної спадщини. Світовий та вітчизняний досвід в цій галузі надають нам

багато цінних уроків та прикладів, які можна використати для успішного розвитку туристського потенціалу регіону.

Один з ключових аспектів розвитку туризму полягає в диверсифікації пропозиції. Успішні регіони розуміють важливість різноманітності видів туризму, таких як культурний, природний, спортивний, гастрономічний тощо. Це дозволяє привертати різні категорії туристів і забезпечувати стабільний потік відвідувачів. Наприклад, культурний туризм може базуватися на багатій історії та архітектурі регіону, тоді як природний туризм може привертати любителів активного відпочинку та природних красот.

Ще одним важливим аспектом є розвиток якісної туристичної інфраструктури. Готелі, ресторани, транспортна мережа, розваги, музеї та інші об'єкти інфраструктури грають вирішальну роль у привабливості регіону для туристів. Інвестиції у покращення інфраструктури можуть сприяти зростанню туристичного потоку, а також покращити якість послуг для відвідувачів.

Успіх розвитку туризму також залежить від ефективної маркетингової стратегії та промоції регіону. Рекламні кампанії, участь у туристичних виставках та заходах, створення привабливих туристичних маршрутів та пакетних пропозицій - все це може сприяти збільшенню уваги до регіону і привертанню нових відвідувачів.

Не можна забувати і про важливість залучення інвестицій у розвиток туризму. Інвестиції можуть сприяти створенню необхідної інфраструктури, розвитку готельної бази, покращенню послуг та привабливості регіону для відвідувачів. Велике значення має також співпраця та партнерство між різними суб'єктами, такими як урядові органи, місцеві громади, туристичні оператори та громадські організації. Тільки шляхом спільних зусиль можна досягти максимальних результатів у розвитку туризму.

Світовий та вітчизняний досвід розвитку туристського потенціалу регіону є надзвичайно цінним джерелом знань та прикладів. Вивчаючи цей досвід, ми маємо можливість використати успішні практики, уникати помилок та забезпечити сталий та ефективний розвиток туризму у регіоні.

Врахування цих цінних уроків, дасть можливість розбудувати сильну туристичну галузь, яка не тільки приносить економічні користі, але й буде сприяти збереженню та просуванню нашої природно-культурної спадщини.

Отже, дослідження туристсько-рекреаційний потенціалу регіону є необхідним етапом у розвитку туризму та дозволяє визначити перспективи його розвитку, планувати та забезпечувати оптимальне використання природних, культурних та соціально-економічних ресурсів.

Природні ресурси Житомирського регіону відіграють значну роль у його туристичній привабливості. Цей регіон має багату та різноманітну природу, яка привертає увагу туристів.

Так, різноманітність ландшафтів в області створює прекрасні умови для природних маршрутів і екологічних туристичних маршрутів. Гірські кряжі, лісисті рівнини, озера, річки і заповідники надають можливість для активного відпочинку, пішохідних і велосипедних прогулянок, а також для пікніків на природі.

Багатство річок, озер і водосховищ робить регіон привабливим для водних видів туризму. Любителі риболовлі можуть насолоджуватись риболовлею на чистих водоймах. Водні екскурсії та прогулянки на човнах також є популярними серед туристів.

Деякі райони Житомирщини ще зберегли свою природну дикість і екологічну чистоту. Це приваблює екотуристів, які цінують контакт з природою і прагнуть насолоджуватись спокоєм і тишею.

Сільські райони області пропонують агротуристичні прогулянки, де туристи можуть побачити сільський спосіб життя, допомагати на фермах і спробувати місцеві страви та продукти.

Місцеві традиції, народні ремесла, народна музика та танці також можуть зацікавити туристів, які хочуть пізнати культуру та спадщину регіону.

Завдяки різноманіттю ландшафту, Житомирщина створює умови для різних видів активного туризму, таких як велосипедні тури, піші прогулянки, екстремальні види спорту, альпінізм, каякінг і інші.

Регіон має декілька заповідників і природних резерватів, де можна зустріти унікальні види тварин та рослин, які відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття.

Загалом, природні ресурси Житомирського регіону надають різноманітних можливостей для туристичного відпочинку та дозвілля, що забезпечує привабливість цього місця для туристів.

Історико-культурна спадщина Житомирщини становить важливий туристичний ресурс для регіону. Житомирщина багата на численні історичні, культурні та архітектурні пам'ятки, які привертають увагу туристів і паломників з різних країн.

Серед головних туристичних атракцій Житомирщини можна виділити:

Малу Синагогу в Житомирі, палац Терещенків у селі Депеші, Коростенську фортецю, Михайлівський собор у Новоград-Волинському та інші історичні будівлі, що відзначаються унікальною архітектурою.

У регіоні є музеї різного профілю, зокрема: Житомирський обласний художній музей, меморіальні музеї Оноре де Бальзака та Тараса Шевченка, музей Григорія Сковороди та інші, де відвідувачі можуть познайомитися з історією регіону та видатними особистостями.

У Житомирській області розташовані сакральні споруди різних конфесій, храми, церкви та монастирі, які збереглися з давніх часів, мають велике духовне значення для вірян, а також значну пізнавальну цінність.

Фольклорні фестивалі та заходи, пов'язані з українськими традиціями, демонструють багатство народного мистецтва і культури регіону і є важливими подієвими туристичними ресурсами.

Отже, історико-культурна спадщина Житомирщини привертає як індивідуальних туристів, так і групові екскурсії. Вона допомагає зберегти культурний дух регіону, розвиває туристичний потенціал, сприяє розвитку місцевої економіки та створює нові можливості для розвитку туризму в Житомирській області.

Житомирський регіон має певний рівень туристичної інфраструктури, але він може бути ще покращений. До позитивних аспектів можна віднести наявність музеїв, пам'ятників архітектури, природних заповідників та парків, які приваблюють туристів. Також, є деякі готелі, ресторани та туристичні агентства, які забезпечують послуги для відпочиваючих.

Однак, є певні недоліки, які можуть обмежити привабливість регіону для туристів, зокрема, недостатня розвинутість туристичних маршрутів та інфраструктури для активного відпочинку можуть стати перешкодою для привабливості регіону для широкої аудиторії. Також можуть виникати проблеми з транспортним сполученням та забезпеченням необхідних послуг для іноземних туристів.

Туристичний імідж Житомирського регіону може бути оцінений як відносно позитивний, але з певним потенціалом для покращення. Регіон відомий своєю культурною спадщиною, природними красотами та історичними пам'ятниками. Ці аспекти можуть привертати туристів, які зацікавлені у культурному та історичному туризмі.

Проте, туристичний імідж регіону може бути покращений за допомогою активного маркетингу та просування Житомирської області як привабливого туристичного напрямку. Важливо створити цікаві та різноманітні туристичні програми, які б задовольняли потреби різних категорій туристів.

Загалом, Житомирський регіон має потенціал для розвитку туризму, але для досягнення успіху в цій галузі, необхідно звернути увагу на покращення інфраструктурної компоненти та активний маркетинговий підхід для підвищення туристичного іміджу регіону.

Аналіз проблем розвитку туризму на Житомирщині виокремлює ряд проблемних аспектів, які перешкоджали та можуть продовжувати заважати розвиткові туристичної галузі. Низький рівень розвитку інфраструктури, недостатня маркетингова активність та відсутність визначеного туристичного образу регіону є серйозними обмеженнями. Крім того, брак координації між

різними галузями та відсутність якісної підготовки фахівців для туристичної індустрії також потребує уваги.

Стратегічні напрями та шляхи розвитку туризму на Житомирщині висвітлюють комплексний план дій для досягнення сталого розвитку туристичної галузі. Відповідно до цього плану, необхідно реалізувати низку заходів, таких як створення власного туристичного бренду регіону, розширення асортименту туристичних послуг, покращення якості та різноманітності інфраструктури, а також використання ефективних маркетингових стратегій.

Соціально-економічний ефект запропонованих заходів може мати значний вплив на розвиток регіону. Реалізація стратегічних напрямів сприяє не лише залученню більшого потоку туристів, а й стимулює зростання економіки області через збільшення прибутковості галузі, залучення інвестицій та підвищення рівня зайнятості. Крім того, розвиток туризму може позитивно вплинути на імідж регіону та підвищити загальний рівень комфорту для місцевих мешканців.

Загалом, розбудова туризму на Житомирщині потребує цілеспрямованих зусиль, планування та впровадження стратегічних заходів.

РЕЗЮМЕ

Для ефективного розвитку туристичної галузі, особливо під час війни з Російською Федерацією та повоєнного періоду, необхідне детальне вивчення туристсько-рекреаційного потенціалу кожного регіону нашої країни, зокрема Житомирської області.

Мета дослідження полягає у вивченні, аналізі та оцінці туристсько-рекреаційного потенціалу Житомирської області для визначення його конкурентних переваг, проблем використання та перспектив розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані органами влади, туристичними організаціями, підприємствами туристичної галузі та іншими зацікавленими сторонами для розроблення та реалізації стратегій та програм розвитку туризму на Житомирщині.

Рекреаційно-туристичний потенціал регіону можна охарактеризувати як сукупність природних, історико-культурних об'єктів та явищ, а також соціально-економічних і технологічних передумов для організації туристичної діяльності на певній території.

Конкурентоспроможність регіону полягає у його здатності конкурувати з іншими регіонами з метою ефективного використання ресурсів та забезпечення належної якості життя населення. Чіткі стратегічні заходи є важливим чинником для забезпечення та підвищення конкурентоспроможності регіону.

Елементами туристсько-рекреаційного потенціалу регіону є природні об'єкти (ландшафти, водні ресурси, кліматичні умови), історико-культурні об'єкти (пам'ятки архітектури, культурні та історичні місця), соціально-економічні чинники (інфраструктура, гостинність населення, економічні можливості) і технологічні особливості (розвиток туристичних послуг, інноваційні рішення).

Зручне географічне положення, унікальність природи, мальовничі ландшафти створюють передумови для того, щоб житомирщина стала пунктом міжнародного туризму.

Незважаючи на значний потенціал, Житомирщина не є лідером серед областей України щодо розвитку туризму.

Рішенням Житомирської обласної ради від 18 грудня 2019 року № 1722 затверджена Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року (зі змінами від 24.12.2020 №18) , яка є головним регіональним стратегічним документом, що визначає пріоритети соціально-економічного розвитку області на довгостроковий період.

Низький рівень розвитку інфраструктури, недостатня маркетингова активність та відсутність визначеного туристичного іміджу регіону перешкоджають розвитку туристичної галузі.

Розбудова туризму на Житомирщині потребує цілеспрямованих зусиль, планування та впровадження стратегічних заходів.

RESUME

For the effective development of the tourism industry, especially during the war with the Russian Federation and the post-war period, a detailed study of the tourist-recreational potential of each region of our country, particularly the Zhytomyr Oblast, is necessary.

The purpose of the research is to study, analyze, and evaluate the tourist-recreational potential of the Zhytomyr Oblast to determine its competitive advantages, utilization problems, and development prospects.

The research results can be utilized by government bodies, tourism organizations, tourism industry enterprises, and other stakeholders to develop and implement strategies and programs for tourism development in Zhytomyr region.

The recreational-tourist potential of the region can be characterized as a combination of natural, historical-cultural objects and phenomena, as well as socio-economic and technological prerequisites for organizing tourist activities in a specific territory.

The competitiveness of the region lies in its ability to compete with other regions to effectively utilize resources and ensure a decent quality of life for the population. Clear strategic measures are a crucial factor in ensuring and enhancing the region's competitiveness.

Elements of the tourist-recreational potential of the region include natural objects (landscapes, water resources, climatic conditions), historical-cultural sites (architectural monuments, cultural and historical places), socio-economic factors (infrastructure, hospitality of the population, economic opportunities), and technological features (development of tourist services, innovative solutions).

Convenient geographical location, natural uniqueness, and picturesque landscapes create conditions for Zhytomyr Oblast to become an international tourism destination.

Despite its significant potential, Zhytomyr Oblast is not a leader among the regions of Ukraine in terms of tourism development.

The decision of the Zhytomyr Regional Council dated December 18, 2019, No. 1722, approved the Development Strategy of Zhytomyr Oblast for the period until 2027 (with amendments from 24.12.2020 No. 18), which is the main regional strategic document defining the priorities of socio-economic development of the region in the long term.

The low level of infrastructure development, insufficient marketing activity, and the absence of a defined tourist image of the region hinder the development of the tourism industry.

The development of tourism in Zhytomyr Oblast requires targeted efforts, planning, and implementation of strategic measures.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. В., Тонкошкур М. В. Історія туризму: підручник Харків: 2010. С.35-36.
2. Алексєєва Н. Ф. Регіональні аспекти стратегії розвитку туристичної індустрії. Економіка. Управління. Інновації. 2012. №2 URL: <http://tourlib.net/stattiukr/alekseeva.htm>.
3. Андрієць, О.С. Цільове використання пам'яток історико-культурної спадщини Житомирщини як передумова розвитку туризму в регіоні. *Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 2012. С. 173-176.
4. Андрійчук, Т. В., Власенко, Р. П., Костюк, В. С., Демчук, Н. С. Природнозаповідний фонд Житомирської області. Музейна справа на Житомирщині: історія та сучасність. М-ли Всеукр. наук.-краєзнавч. конф. Житомир, 8-9 жовт. 2020 р. Вип. 60. Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2020. С. 488-490.
5. Андрущенко, В. Ю. Значення та розвиток територіально-рекреаційної системи завдяки туризму. Вінниця, 2014. С. 87-90.
6. Антонюк, Д. Чотири мандрівки Житомирщиною. Київ: Грані-Т, 2008. 72 с.
7. Бакурова, А.В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. Том III. С. 617-622.
8. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. К. : Київський ун-т, 2001. 395 с.
9. Бендзюк, В. Д. Організаційно-економічне та інформаційне забезпечення розвитку туристично-оздоровчого комплексу в регіонах України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / В. Д. Безносюк; НАН України; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2001. 19 с.

10. Биркович, В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України. Статистика України. 2006. № 3 (34). С. 83-86.
11. Білоусова В. М. Оцінка рівня розвитку туристської індустрії в регіоні. Харків: ХНУ ім. Каразіна. 2010. С.45–49.
12. Бобуська Т. М., Папп В. В. Інституційні засади державної туристичної політики. Міжнародний та національний досвід суспільно-географічного розвитку туристичної галузі в умовах євроінтеграції: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Мукачево, 17 жовтня 2018 р.). Мукачево: Видавець Машіка Г.В. Мукачево. 2018. С. 114-115.
13. Божко Л. Д., Холодок В. Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. Культура України. 2022. № 77. С. 60–62. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.077.07>.
14. В Україні з'явилася стратегія популяризації туристичного бренду /Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zyavilasyastrategiya-populyarizaciyi-turistichnogo-brendu>
15. Ващишин М. Правове регулювання туристичної діяльності : навч.-метод. посіб: Львівський державний університет фізичної культури. 2015. С. 120-128.
16. Величко, В.В. Організація рекреаційних послуг: Навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.
17. Виговська, Н.Г., Саух, І.В. Стратегічний розвиток туристичної галузі в Житомирській області. Вісник ЖДТУ. 2018. № 2 (84). С. 118-124.
18. Влащенко, Н.М. Потенціал санаторно-курортного комплексу: завдання дослідження і розвитку. Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки. Серія "Регіональна економіка". 2008. Випуск 5 (17). Ч.1. С. 21-28.
19. Всесвітня туристична організація. Офіційний сайт. URL: <http://unwto.org/>.

20. Гавриш І. І. Крупенна І. А. Моніторинг показників регіонального туристичного ринку та оцінка туристичної привабливості регіону. Збірник наукових праць. № 54. Черкаси: ЧДТУ. 2019. С. 89-95.

21. Гайдук, А. Оцінка туристичних ресурсів Львівської області та її практичне застосування. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика). Щорічник наукових праць. 2000. Випуск 20 / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів. С. 200-212.

22. Гальків Л. І, Сорочак О. З. Статистична типологія та аналіз діяльності закладів санаторно-курортної сфери. Ефективна економіка. № 11 2017. С. 334-337.

23. Глінський В.В., Сергія Л.В., Щербак І.В. Оцінка мультиплікативного ефекту туристичної індустрії на регіональному рівні. Питання статистики. 2012. № 1. С. 25-31.

24. Головне управління статистики у Житомирській області. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>.

25. Гончарук Н., Коледа Г. Система управління сферою туризму в умовах децентралізації влади в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування, 2018. Вип. 4 (39).

26. Гордієнко, П. Л. Стратегічний аналіз: навчальний посібник. Київ: Алерта. 2009. 404 с.

27. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону: дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / І. В. Давиденко; Одес. держ. екон. ун-т. 2006. 218 с.

28. Давиденко, І. В. Основні компоненти туристично-рекреаційного потенціалу. Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку в Україні та світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Дніпропетровськ: НО "Перспектива", 2014. Ч. 2. С. 49-52.

29. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

30. Домбровська С. М. Білотіл О. М. Помаза-Пономаренко А. Л. Державне регулювання туристичної галузі: монографія. Харків :НУЦЗ, 2016. С. 15-16.
31. Дорошенко Т. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України. М-ли V міжнар. наук.-практ. конф. 4-5 квіт. 2019 р. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. С. 84-91.
32. Дунаєвська, О.Ф., Козловський, О. Ю. Перспективи розвитку релігійного туризму на Житомирщині. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk18/v1825.pdf>.
33. Євдокименко В. К. Рекреація і туризм: управління ендогенно орієнтованим розвитком в умовах глобальних взаємовпливів. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. Випуск IV (44). Економічні науки. С. 228 – 237.
34. Жук, І. З. Нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів туристичної галузі в Україні. Економіка. Управління. Інновації. 2013. Вип. № 2 (10). С. 23-31.
35. Зайчук Г.М. Управління маркетинговою діяльністю в туристичній галузі : монографія. Дрогобич: Редакційновидавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. 154 с.
36. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспіль-ство. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>.
37. Іванова Зоя О. Стратегічне управління підприємствами туристичної галузі. ВІСНИК КНУТД №6 (93), 2015. URL : http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/.../V93_P065-068.pdf
38. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження. ГО "Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень", Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2017. 108 с.

39. Кифяк, В.Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем. Вісник ДІТБ. 2013. №17. С. 51-54.
40. Колесник, О. О. Туристична діяльність як фактор соціально-економічного розвитку Житомирського регіону. В: "Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє". Наук. зб. / За заг. ред. П. Ю. Саух, О.М. Швидак, І. І. Ярмошик та ін. Т. 2. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. С. 312.
41. Комліченко, О.О. Фактори розвитку туристичної галузі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: економічні науки. Херсон, 2014. Випуск 8. Частина 3. С. 75-79.
42. Копач, М. В. Методичні підходи до оцінки рекреаційних територій. Економічний механізм природокористування і охорони навколишнього природного середовища в умовах переходу економіки України до ринкових відносин: Тези доповідей республіканського семінару. Львів, 1992. С. 88-89.
43. Корнева, Д. А. Проблеми розвитку інфраструктури туризму. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua>.
44. Костриця М. Сільський туризм: теорія, методологія, практика : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2006. 196 с.
45. Костриця М.Ю. Рідний край. Житомир: Житомирський вісник, – 1996. 134 с.
46. Костриця М.Ю., Мокрицький Г.І.Церква Св. Архистратига Михаїла. Житомир: Житомирський вісник, 1993. 31 с.
47. Костриця, М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси. / За ред. М. Ю. Костриця. Житомир: ЖДТУ, 2009. 132 с.
48. Кравчук М.С. Інформаційні технології в туристичному бізнесі: роль та призначення. Географія та туризм: Науковий збірник / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відпов. ред.). К.: Альтерпрес, 2012. Вип. 23. С. 30-37.
49. Кривега К. В. Туристична інфраструктура: поняття та складові. Гуманітарний вісник. ЗДІА. 2015. С 120-123.

50. Лебедева І.М. Соціальні аспекти становлення туризму. *Ad orbem per linguas. До світу через мови*: Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці» (18–19 травня 2023 р.). Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. С. 517–518.
51. Мазаракі А. А., Ткаченко Т. І., Мельниченко С. В. Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг): монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 388 с.
52. Малахова С. М., Черепок О. О., Волох Н. Г. Курортологія та курорти України: навч. посібник. Запоріжжя: ЗДМУ. 2019. С. 73-85.
53. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. К.: Знання, 2008. 661 с.
54. Мальчикова Д.С. Коробов В. К. Саркісов А. Ю. Інтегральний індекс в оцінюванні розвитку інфраструктури регіону: наукові та навчально-методичні аспекти. Географічні науки. м. Херсон: ХДУ. 2016. С. 24-26.
55. Мельник О. М. Туризм у Західному регіоні України і його стратегічні складові . Актуальні проблеми економіки, 2012. № 6. С. 191–197.
56. Менеджмент і маркетинг туризму: навч. посібник/ Т.М. Афонченкова та ін.; за ред. О.Є. Лугініна. К.: Видавництво Ліра, 2012. 364 с.
57. Мешко Н. П. Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку: Монографія / Н. П. Мешко та ін. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2016. 321 с.
58. Мірко Н.В., Костянчук О.М. Концептуальні засади управління туристичною сферою на прикладі Житомирської області. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. Державне управління. 2020. Т. 31 (70). № 1. С. 50-57.
59. Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства: монографія / За ред. Г.П. Скляра. Полтава: ПУЕТ, 2015. 372 с.
60. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території: монографія. Львів:Новий Світ-2000, 2012.176 с.

61. Надієнко О.І. Правове регулювання сфери туризму: становлення та розвиток вітчизняного законодавчого інституту. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №3. С. 110-113.
62. Обласна цільова Програма розвитку туризму в Житомирській області на 2021-2023 роки URL: <https://cutt.ly/p3mxTor>
63. Офіційний сайт Всесвітньої Туристичної Організації. URL: <https://www.e-unwto.org/>
64. Офіційний сайт управління культури Житомирської обласної державної адміністрації. URL: <http://ukt.zhitomir-region.gov.ua/>.
65. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
66. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія за заг.ред проф. В.Г.Герасименка. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
67. Павлоцький В. Я. Статистична оцінка кількісних індикаторів регіональних ринків організованого туризму. Вісник соціально-економічних досліджень м. Одеса: ОНЕУ. 2017. С. 116-120.
68. Портер М. Стратегія конкуренції: Пер. з англ. К.: Основи, 1998. 390 с.
69. Постанова КМУ від 23 травня 2001 р. №562 Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/562-2001-%D0%BF>. Назва з екрана.
70. Природно-ресурсний потенціал Житомирщини. URL: <https://tourism-book.com/books/book-31/chapter-1361/>.
71. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 (зі змінами) // Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
72. Публікації на офіційному сайті Житомирської обласної державної адміністрації. : URL: <https://oda.zht.gov.ua/>

73. Публікації на офіційному сайті Житомирської обласної ради URL: <https://zt.gov.ua/>

74. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р “Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року” URL : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249826501>

75. Ротань Н. В. Стратегічні альтернативи розвитку туристичної галузі регіону. Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. м. Херсон. 2014. С. 111-114.

76. Рябова Т.А. Маркетингове забезпечення розвитку рекреаційно-туристичної системи/ Економіка. Управління. Інновації. 2012. №1 (7). С. 45-49.

77. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання / Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Випуск 7 (27). Ч. 4. Луцьк, 2010. С. 129-134.

78. Семенов В.Ф., Герасименко В.Г. та ін. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посібник. Одеса: Одеський державний економічний університет, 2011. 225 с.

79. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2006. 372 с.

80. Стеченко, Д. М. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу / Науковий вісник ЧДІЕУ, 2009. № 2 (3). С. 65-76.

81. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року URL : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/strategiya-rozvytku-zhytomyrskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>

82. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

83. Сучасний стан законодавчого забезпечення туризму в Україні: проблеми та шляхи вирішення: Звернення учасників Всеукраїнських

громадських слухань / Туристична Асоціація України. URL: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=322>.

84. Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку : монографія. Харків : ВД “ІНЖЕК”, 2012. 472 с.

85. Туристичний барометр України 2020. URL: <https://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf>

86. Туристичні ресурси та інфраструктура – головні складові розвитку туризму в Україні. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36431/>.

87. Уліганенець М. Історія та сучасні тенденції розвитку інфраструктури вітчизняного туризму: наукова стаття. URL: <http://eehb.dsru.edu.ua/article/view/111477/110139>

88. Черчик, Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка: монографія. Луцьк: ЛНТУ, 2008. 235 с.

89. Чубрей О. С., Зарубіна А. В., Голубець І. М. Ринок туризму: пандемічні проблеми та новітні перспективи. Наукові перспективи. 2022. No 1 (19). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-391-403](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-391-403).

90. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: дис. канд. екон. наук: 08.00.05. Чернігів : 2011 р.

91. Шелеметьєва Т. В. Використання програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах України. м. Запоріжжя: ЗНТУ. 2018. С. 48-52.

92. Шиманська В.В. SWOT-аналіз туристичного комплексу Житомирщини. Економіка. Управління. Інновації. 2011. №1 (5). С. 25-29.

93. Щабельська В.Г., Пологовська Ю.Ю. Туристсько-рекреаційний потенціал Житомирської області і розвиток субрегіональної системи розселення. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. 2015. Вип. 19 (33). С. 250-260.

94. Як привабити туристів у Житомирську область і чому повчитися в ЄС. URL: https://www.zhitomir.info/news_160288.html.